

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут економіки, управління та адміністрування
Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин

ДОПУСКАЮ ДО ЗАХИСТУ
Гарант освітньої програми

_____ Шамрін Р.В.

«____» _____ 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр»
зі спеціальності 051 «Економіка»
освітньої програми «Економіка»

на тему: «**РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ**»

Виконав:

здобувач вищої освіти

Тетеря Діана Юріївна
(прізвище, ім'я, по-батькові)

(підпис)

Керівник:

д.е.н., доцент Бочарова Ю.Г.
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

Засвідчую, що у кваліфікаційній
роботі немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних
посилань

Здобувач вищої освіти _____

(підпис)

Кривий Ріг
2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
 імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут економіки, управління та адміністрування

Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин

Форма здобуття вищої освіти заочна

Ступінь бакалавр

Галузь знань Соціальна та поведінкові науки

Освітня програма «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Гарант освітньої програми

_____ Шамрін Р.В.
підпис

« _____ » _____ 2022 р.

**ЗАВДАННЯ
 НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Тетеря Діана Юріївна

прізвище, ім'я, по батькові

1. Тема роботи: «Розвиток малого та середнього підприємництва в Україні»

Керівник роботи д.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Бочарова Ю. Г.

науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали

Затверджені наказом ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського

від “11” березня 2022 р. № 30-с

2. Строк подання здобувачем ВО роботи “ _____ ” _____ 2022 р.

3. Вихідні дані до роботи: наукові статті, тези доповідей на наукові конференції, наукова література, офіційна статистика міжнародних організацій та країн

4. Зміст (перелік питань, які потрібно розробити):

Вступ
 Основна частина
 Висновки та рекомендації
 Список використаних джерел
 Додатки

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень).

(За потреби зазначаються П.І. по Б. консультантів за розділами роботи)

6. Дата видачі завдання: « _____ » _____ 20__ р.

7. Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Підготовка теоретичної складової основної частини		
2	Підготовка аналітичної складової основної частини		
3	Підготовка висновків та рекомендацій		
4	Підготовка та оформлення вступу, списку використаних джерел та інших складових роботи		
5	Отримання відгуку від керівника		
6	Подання на кафедру завершеної роботи		
7	Проходження перевірки на академічний плагіат і нормоконтролю кваліфікаційної роботи		
8	Підготовка студента до захисту та захист кваліфікаційної роботи		

Здобувач ВО _____ Тетеря Д.Ю.
 (підпис)

Керівник роботи _____ Бочарова Ю.Г.
 (підпис)

РЕФЕРАТ

Загальна кількість в роботі:

Сторінок 61, рисунків 7, таблиць 11, додатків 4,
графічного матеріалу 0, використаних джерел 52

Об'єкт дослідження: підприємництво

Предмет дослідження: стан та особливості розвитку малого та середнього підприємництва в Україні

Мета дослідження: аналіз стану та особливостей розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, визначення напрямів його подальшого розвитку та підвищення ефективності діяльності.

Методи дослідження: узагальнення і порівняння, аналіз і синтез, індукція та дедукція, групування, табличний, графічний методи, методи аналізу рядів динаміки

Основні результати дослідження:

- визначено підходи до розуміння сутності поняття «підприємництво»;
- встановлено, що під поняттям «підприємництво» доцільно розуміти специфічний різновид господарської діяльності, що характеризується самостійністю, у т.ч. вільним вибором виду діяльності, ініціативою, ризикованістю, відповідальністю та бажанням отримати економічний та/або соціальний результат;
- визначено різновиди підприємництва (виробниче, комерційне та фінансове), передумови (економічні, політичні, інституційні та психологічні) та фактори його розвитку;
- визначено специфічні особливості малого та середнього підприємництва, у т.ч. його суб'єктну структуру (ФОП, підприємство), його функції (конкурентоутворюючу; кон'юнктурутворюючу; інноваційну; стабілізуючу), позитивні та негативні риси;
- визначено основні напрямки розвитку державної політики, спрямованої на розвиток підприємництва в цілому, малого та середнього підприємництва зокрема;
- ідентифіковано показники, що використовуються для характеристики стану та особливостей розвитку

підприємництва в країнах світу (SME Policy Index, Ease of Doing Business Index);

- запропоновано алгоритм дослідження стану та особливостей розвитку малого та середнього підприємництва в Україні;

- досліджено середовище розвитку малого та середнього підприємництва в Україні;

- встановлено, що у 2010-2020 рр. розвиток МСП в Україні характеризувався наступними особливостями:

- 1) відносною стабільністю частки МСП в загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності;
- 2) суттєвим зменшенням кількості суб'єктів МСП;
- 3) диспропорційністю суб'єктної структури МСП;
- 4) значним впливом МСП на розвиток економіки, на ВВП та зайнятість;
- 5) суттєвими регіональними та галузевими асиметріями та диспропорціями;
- 6) збільшенням обсягів виробленої та реалізованої МСП продукції;
- 7) збитковістю діяльності МСП (після оподаткування);

- запропоновано напрями вирішення актуальних проблем та подальшого розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, серед яких: подальше удосконалення інституційного середовища, розвитку інфраструктури підтримки підприємництва; продовження роботи щодо формування позитивного ставлення населення до підприємницької діяльності в цілому, СМП та ССП зокрема, розвитку культури підприємницької діяльності, детінізація економіки; підтримка створення нових підприємств; підвищення інвестиційної привабливості країни; зменшенні податкового тягаря на СМП; створення можливостей для розширення доступу до фінансових ресурсів; стимулюванні МСП до цифровізації та віртуалізації, технічного переоснащення, зеленого переходу тощо; покращенні можливостей для інтернаціоналізації діяльності МСП тощо.

Ключові слова:

підприємництво, мале та середнє підприємництво (МСП), фізична особа-підприємець (ФОП), суб'єкти підприємницької діяльності (СПД), суб'єкт великого підприємництва (СВП), суб'єкти середнього підприємництва (ССП), суб'єкти малого підприємництва (СМП), розвиток.

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ	7
Основна частина	10
Висновки та рекомендації	42
Додатки	50
Список використаних джерел	58

ВСТУП

Актуальність теми. Підприємництво в цілому, мале та середнє підприємництво зокрема виступає важливим елементом ринкової економіки, від успішності розвитку та функціонування якого залежить динаміка та рівень соціально-економічного розвитку, успішність вирішення важливих соціально-економічних проблем, тому аналіз стану та особливостей його розвитку в Україні, що порівняно нещодавно (у 1992 році) стала на шлях ринкових перетворень, є важливим та актуальним.

Мета і завдання кваліфікаційної роботи. Метою кваліфікаційної роботи є аналіз стану та особливостей розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, визначення напрямів його подальшого розвитку та підвищення ефективності діяльності.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання: дослідити сутність понять «підприємництво», «мале та середнє підприємництво»; визначити різновиди підприємництва, його функції, передумови та фактори розвитку; визначити сутність та основні напрямки розвитку державної політики, спрямованої на розвиток підприємництва в цілому, малого та середнього підприємництва зокрема; ідентифікувати показники, що відображають стану та особливості розвитку підприємництва в цілому, малого та середнього підприємництва зокрема; запропонувати алгоритм дослідження стану та особливостей розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, визначити часовий період дослідження; провести аналіз середовища розвитку підприємництва в цілому, малого та середнього підприємництва в Україні; надати рекомендації щодо подальшого розвитку та підвищення ефективності функціонування малих та середніх підприємств в Україні.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є підприємництво.

Предметом кваліфікаційної роботи є стан та особливості розвитку малого та середнього підприємництва в Україні у 2010-2020 рр.

Методи дослідження. Наукові результати дослідження було одержано з використанням таких методів: узагальнення і порівняння, аналіз і синтез, індукція та дедукція, групування, табличний, графічний методи, методи аналізу рядів динаміки.

Інформаційну базу дослідження становлять офіційні статистичні дані, у т.ч. Державної служби статистики України, міжнародних організацій (Організація економічного співробітництва та розвитку, Світовий Банк тощо); наукові праці зарубіжних та українських вчених.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у визначенні стану та особливостей розвитку підприємництва, у першу чергу, малого та середнього підприємництва, в Україні у 2010-2020 рр., визначенні напрямів його подальшого розвитку та підвищення ефективності діяльності.

Основні результати кваліфікаційної роботи, які формують наукову новизну полягають у тому, що:

Визначено підходи до розуміння сутності поняття «підприємництво»;

Запропоновано авторський підхід до розуміння сутності поняття «підприємництво». Поняття «підприємництво» запропоновано розуміти як специфічний різновид господарської діяльності, що характеризується самостійністю, у т.ч. вільним вибором виду діяльності, ініціативою, ризикованістю, відповідальністю та бажанням отримати економічний та/або соціальний результат;

визначено різновиди підприємництва (виробниче, комерційне та фінансове), передумови (економічні, політичні, інституційні та психологічні) та фактори його розвитку;

визначено специфічні особливості малого та середнього підприємництва, у т.ч. його суб'єктну структуру (ФОП, підприємство), його функції (конкурентоутворюючу; кон'юнктурутворюючу; інноваційну; стабілізуючу), позитивні та негативні риси;

визначено основні напрямки розвитку державної політики, спрямованої на розвиток підприємництва в цілому, малого та середнього підприємництва зокрема;

ідентифіковано показники, що використовуються для характеристики стану та особливостей розвитку підприємництва в країнах світу (SME Policy Index, Ease of Doing Business Index);

запропоновано алгоритм дослідження стану та особливостей розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, який складається з двох етапів: дослідження середовища (передумов) розвитку підприємництва в цілому, малого та середнього підприємництва зокрема) в Україні; дослідження стану та особливостей розвитку підприємництва в Україні у 2010-2020 рр.;

досліджено середовище розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Установлено, що у 2010-2020 рр. урядом України було здійснено ряд важливих реформ та суттєво удосконалено нормативно-правове середовище підприємницької діяльності, у першу чергу, щодо запровадження бізнесу, сплати податків, отримання дозволів на будівництво, захисту прав міноритарних інвесторів;

визначено стан, тенденції та проблеми розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Установлено, що у 2010-2020 рр. розвиток МСП в Україні характеризувався наступними особливостями: 1) відносною стабільністю частки МСП в загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності, що було обумовлено односпрямованими тенденціями динаміки кількості суб'єктів МСП та суб'єктів підприємницької діяльності в цілому; 2) суттєвим зменшенням кількості суб'єктів МСП, яке перш за все було обумовлено зменшенням кількості СМП; 3) диспропорційністю суб'єктної структури МСП. У структурі МСП переважали МСП, фізичні особи-підприємці; 4) значним впливом МСП на розвиток економіки, на ВВП та зайнятість. Протягом періоду, що аналізується, в Україні щороку МСП забезпечувало майже 7,5 млн осіб робочими місцями, при цьому ССП – більше 3 млн, СМП – більше 4 млн осіб. Додана вартість, створена МСП,

становить майже 16,5% ВВП; 5) суттєвими регіональними та галузевими асиметріями та диспропорціями. Регіонами-лідерами за розвитком МСП (часткою в загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності) є Закарпатська, Тернопільська, Херсонська та Чернівецька області. Найбільша кількість МСП функціонувало в сфері оптової торгівлі, ремонті автомобілів та мотоциклів; інформації та телекомунікації, промисловості; найменша – освіта, фінансова та страхова діяльність, спорт, розваги та відпочинок; 6) збільшенням обсягів виробленої та реалізованої МСП продукції; 7) збитковістю діяльності МСП (після оподаткування). При цьому діяльність ССП була прибутковою, середній прибуток (після оподаткування) становив 42215,8 млн грн, СМП – збитковою – 46613,3 млн грн збитків;

запропоновано напрями вирішення актуальних проблем та подальшого розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, серед яких: подальше удосконалення інституційного середовища, розвитку інфраструктури підтримки підприємництва; продовження роботи щодо формування позитивного ставлення населення до підприємницької діяльності в цілому, СМП та ССП зокрема, розвитку культури підприємницької діяльності, детінізація економіки; підтримка створення нових підприємств; підвищення інвестиційної привабливості країни; зменшенні податкового тягара на СМП; створення можливостей для розширення доступу до фінансових ресурсів; стимулюванні МСП до цифровізації та віртуалізації, технічного переоснащення, зеленого переходу тощо; покращенні можливостей для інтернаціоналізації діяльності МСП тощо.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Значення та роль підприємництва, у т.ч. його різновидів – малого та середнього підприємництва, на сучасному етапі розвитку світової економічної системи, економічної думки важко переоцінити – воно виступає важливим драйвером соціально-економічного зростання та розвитку, індикатором ефективності функціонування національних урядів та їх національних економік, вирішує ряд соціальних та економічних питань.

Незважаючи на значний науковий та практичний інтерес до феномену підприємництва, сьогодні немає узгодженого підходу до розуміння сутності даного феномену.

Як свідчить аналіз наукових джерел [29], поняття «підприємництво» етимологічно походить від французького слова «entrepreneur», що перекладається як посередник, було запроваджено в науковий обіг англійським економістом Р. Кантільйомом для характеристики діяльності, що пов'язана із ризиком [29].

Як зазначає Лукашевич М.П., сьогодні можна виділити п'ять основних підходів до розуміння сутності поняття «підприємництво»:

- атрибутивний, в межах якого сутність поняття розкривається через атрибути зазначеного феномену (ризикована діяльність, орієнтація на отримання прибутку, відповідальність за прийняті рішення, рішучість, енергійність, оптимізм, віра у власні сили тощо);
- процесуальний, в межах якого сутність поняття розглядається як специфічний процес, який має на меті отримання прибутку, самозайнятість та/або створення робочих місць;
- діяльнісний – форма економічної активності та різновид економічної поведінки;
- функціональний – особливе призначення (мобілізація капіталу та інших ресурсів, організація збуту та виробництва, генерація нових ідей, використання та запровадження нових технологій);
- інституціональний – особливий інститут, що виникає в умовах розвитку ринкових відносин [29].

Відповідно до Закону України «Про підприємництво», «підприємництво - це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку» [1].

Схоже визначення подається у Господарському кодексі України. Так, у ст. 42 Господарського кодексу зазначено, що «Підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [2].

Таким чином, підприємницька діяльність – це специфічний різновид господарської діяльності.

Згідно із Господарським кодексом, господарська діяльність представляє собою «діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність» [2].

Підприємницька діяльність як специфічний різновид господарської діяльності характеризується вільним вибором виду діяльності, самостійним формуванням програми діяльності, самостійним прийняттям рішень та відповідальністю за прийняті рішення, комерційним розрахунком та відповідним ризиком, вільним розпорядженням прибутком тощо [1, 2, 45-47].

Передумови розвитку підприємництва можна умовно поділити на 4 основні групи: економічні (розмаїття форм власності, наявність ринкової інфраструктури тощо), політичні (сприятливий політичний клімат, комплекс ефективних політик, спрямованих на розвиток підприємництва), інституційні (нормативно-правові акти, законодавство, що визначає специфічні умови діяльності) та психологічні (позитивне ставлення населення до підприємництва) [47].

Підприємництво характеризується не тільки специфічними умовами виникнення, але й наявністю специфічних видів. Сьогодні розрізняють: виробниче (будь-яка матеріальна, інтелектуальна, творча діяльність, яка пов'язана з виробництвом продукції, наданням послуг, створенням певних духовних цінностей), комерційне (діяльність, пов'язана з операціями та угодами з купівлі-продажу товарів і послуг), фінансове підприємництво (особливий вид комерційної діяльності, пов'язаний з купівлею-продажем національної та іноземної валют, цінних паперів, а також із обслуговуванням розрахункових операцій) [47].

Підприємництво як специфічний різновид господарської діяльності характеризується наявністю специфічних суб'єктів.

Суб'єкти підприємницької діяльності є суб'єктами господарювання, а отже представлені юридичними (підприємствами) та фізичними особами-підприємцями (ФОП). Кожен із зазначених суб'єктів підприємницької діяльності має свої переваги та недоліки. Так, наприклад, до переваг ФОП відносять відносну легкість початку підприємницької діяльності та ведення обліку, недоліків – ризик власним майном [47].

Відповідно до Законодавства України [1, 2, 22, 42, 47], фізична особа-підприємець або приватний підприємець – громадянин України, іноземної держави, особа без громадянства, що відповідно до чинного законодавства зареєстрований (без статусу юридичної особи) та провадить самостійну, ризикову діяльність, спрямовану на отримання прибутку. Слід зазначити, що в Україні із 14 років можна починати займатися підприємницькою діяльністю, зареєструвавши фірму, а з 16 років, зареєструвавшись як підприємець [47]. Але існують й обмеження щодо категорій населення, які

можуть займатися підприємницькою діяльністю. Так, підприємницькою діяльністю не можуть займатися: «військовослужбовці, службові особи органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного нотаріату, а також органів державної влади та управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств. Не можуть бути зареєстровані як підприємці особи, які мають непогашену судимість за крадіжку, хабарі та інші корисливі злочини, а також – недієздатні громадяни» [47].

Відповідно до досліджень М. Вебера і В. Зомбарта, всіх підприємців можна умовно поділити на чотири типи, залежно від їх особистості:

раціональний тип підприємців – приймають обґрунтовані рішення, намагаються мінімізувати ризики;

авантюрний тип підприємців – орієнтуються на більш ризиковані альтернативи, але із вищими очікуваними прибутками, притаманна імпульсивна поведінка;

міщанський тип підприємців – орієнтується на постійне збагачення, вищуваю варіанти примноження своїх прибутків;

підприємницький тип підприємців – орієнтується на постійні нововведення, вважаючи їх найбільш перспективною формою господарювання [30].

Крім того, ФОП розрізняють за групами, що позначається на формах звітності та особливостях їх підприємницької діяльності.

ФОП 1 групи – підприємці, що можуть торгувати на ринку, надавати побутові послуги населенню самостійно (без найнятих працівників, отримують щорічний дохід, що не перевищує 1 млн грн [47].

ФОП 2 групи - підприємці, що можуть надавати послуги як населенню, так і платникам єдиного податку; виробляти та продавати товари, торгувати пивом, вести ресторанний бізнес, працювати на фріланс, наймати до 10 працівників, отримують щорічний дохід, що не перевищує 5 млн грн [47].

ФОП 3 групи – підприємці, що можуть вести будь-яку діяльність, крім тих, які заборонені для підприємців на єдиному податку, наймати будь-яку кількість працівників, отримують щорічний дохід, що не перевищує 7 млн грн [47].

ФОП 4 групи - підприємці, що є сільхозвиробниками, займаються фермерським господарством, не використовують працю найманих працівників (лише члени сім'ї) тощо [47].

Таким чином, для успішної підприємницької діяльності, незалежно від типу підприємця, він має володіти: стратегічною компетентністю (спроможність бачити перспективи розвитку організації), аналітичним мисленням (спроможність приймати обґрунтовані рішення), адміністративною майстерністю (спроможність ефективно здійснювати управління організацією), комунікативною компетентністю (спроможність ефективно здійснювати комунікацію із підлеглими, партнерами тощо), технологічною озброєністю (спроможність адекватно використовувати

технологічні нововведення, що спроможні підвищити ефективність функціонування підприємства).

Відповідно до Господарського кодексу, «Підприємство - самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами» [22].

Кожне підприємство «діє на основі статуту, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки» [46], складається із виробничих та функціональних структурних підрозділів, а також апарату управління [46].

Відповідно до ч.3 ст. 55 Господарського кодексу зазначено, що суб'єкти підприємницької діяльності диференціюються за кількістю працюючих та доходів від будь-якої діяльності на рік, формою власності тощо.

Так, за кількістю працюючих та доходів виділяють великі, середні, малі, у т.ч. мікро- підприємства [2].

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку економічної думки не існує універсальних критеріїв віднесення підприємств до малих та середніх, ці критерії варіюються від країни до країни. Найчастіше у якості індикаторів приналежності підприємств до певної групи використовують чисельність працівників та річний товарооборот. Крім того, можуть використовувати розмір статутного капіталу, балансову вартість активів тощо.

Відповідно до підходу Міжнародної Фінансової Корпорації, малі та середні підприємства ідентифікуються на основі трьох критеріїв: кількість зайнятих, розмір активів, річний обсяг продажів (виручка від реалізації) [27]. При цьому до категорії малі підприємства, відповідно до підходу Міжнародної фінансової корпорації, належать підприємства, на яких зайнято від 10 до 50 осіб, розмір активів становить – 100 тис дол-3 млн дол, річний обсяг виручки від реалізації – 100 тис дол – 3 млн дол; до середніх: кількість зайнятих – від 50 до 300 осіб, розмір активів – від 3 до 15 млн, річний обсяг виручки від реалізації – від 3 до 15 млн дол [27].

Відповідно до підходу Європейської Комісії, малі та середні підприємства ідентифікуються також на основі трьох критеріїв: чисельність персоналу, річний товарооборот, річний фінансовий результат. Так, до мікропідприємств, відповідно до підходу Європейської комісії, належать підприємства, що відповідають таким критеріям: чисельність персоналу – до 50 осіб; річний товарооборот – до 10 млн євро; річний фінансовий результат – до 10 млн євро (прибуток); середніх: чисельність персоналу – до 250 осіб, річний товарооборот – до 50 млн євро; річний фінансовий результат – до 43 млн євро [27].

Так, згідно із дослідженнями Красоти О.В., в Греції як малі ідентифікуються підприємства, чисельність працівників яких не перевищує 50 осіб, а річний товарооборот не перевищує 1,5 млн дол; в Німеччині – підприємства, чисельність зайнятих на яких становить 50-500 осіб, річний товарообіг – до 55 млн дол; Польщі – до 50 осіб та до 10 млн євро відповідно; США – до 500 осіб, до 2 млн дол відповідно [9]. При цьому, як зазначає Красота О.В., в деяких країнах значення показників суттєво варіюються залежно від галузевої приналежності підприємства. Так, в Сполученому Королівстві до малих підприємств належать підприємства, чисельність зайнятих на яких становить до 200 осіб – в обробній промисловості, до 50 осіб – будівництві, без обмежень – у торгівлі, річний товарооборот – до 400 тис. фунтів стерлінгів; Японії – до 300 осіб у обробній промисловості, до 100 осіб в торгівлі [9].

Відповідно до Господарського кодексу, до суб'єктів:

мікропідприємництва належать фізичні та юридичні особи, річний дохід яких не перевищує 2 млн євро (за середнім курсом Національного банку України), на яких зайнято не більше 10 осіб;

малого підприємництва належать фізичні та юридичні особи, річний дохід яких не перевищує 10 млн євро (за середнім курсом Національного банку України), на яких зайнято не більше 50 осіб;

середнього підприємництва – юридичні особи, річний дохід яких становить 10-50 млн євро, а кількість зайнятих – 50-250 осіб;

великого підприємництва – юридичні особи, річний дохід яких перевищує 50 млн євро, а кількість зайнятих перевищує 250 осіб [2].

Слід зазначити, що критерії визначення приналежності підприємства до однієї з чотирьох груп підприємств у Господарському кодексі та у Законі України «Про внесення змін до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" щодо удосконалення деяких положень» [7], Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [8]. Так, відповідно до останніх двох Законів, приналежність підприємства до однієї із 4 категорій визначається за умови його відповідності двом із трьох основних критеріїв на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному періоду :

мікропідприємства (балансова вартість активів — до 350 тисяч євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — до 700 тисяч євро; середня кількість працівників — до 10 осіб);

малі підприємства (балансова вартість активів — до 4 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — до 8 мільйонів євро; середня кількість працівників — до 50 осіб);

середні підприємства (балансова вартість активів — до 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — до 40 мільйонів євро; середня кількість працівників — до 250 осіб);

великі підприємства (балансова вартість активів — понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)

— понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників — понад 250 осіб [7,8].

Крім того, як зазначає авторський колектив роботи [24], «існує так звана «комісія Болтона», в якій виділено три головних ознаки підприємств малого бізнесу, за якими абсолютно точно підприємство можна описати як мале: невеликий ринок збуту, який не дає змоги організації чинити істотний вплив на ціну або обсяг реалізованого товару; правова незалежність — управління малим підприємством здійснюється не через систему формалізованої управлінської структури, а безпосередньо власником або власниками-партнерами, які самостійно контролюють свою справу; управління підприємством, яке передбачає, що власник або власники-партнери самі беруть участь у всіх аспектах управління підприємством малого бізнесу і що він (вони) вільні від зовнішнього тиску» [24, с. 34].

За формою власності підприємства поділяють на: приватні, комунальні, державні, змішані, з колективною формою власності та спільні комунальні підприємства [2].

За національною приналежністю капіталу: національні підприємства, підприємством з іноземними інвестиціями (не менше 10% в статутному капіталі — іноземні інвестиції), іноземні підприємства (100% в статутному капіталі — іноземні інвестиції) [2].

За способом утворення (заснування) та формування статутного капіталу: унітарні та корпоративні підприємства [2].

До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства [42].

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про господарські товариства», «Акціонерним визнається товариство, яке має статутний (складений) капітал, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства» [42]. При цьому зазначається, що «до акціонерних товариств належать: відкрите акціонерне товариство, акції якого можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах; закрите акціонерне товариство, акції якого розподіляються між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі» [42].

Відповідно до ст. 50 Закону України «Про господарські товариства», «Товариством з обмеженою відповідальністю визнається товариство, що має статутний капітал, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами» [42].

Відповідно до ст. 65 Закону України «Про господарські товариства», «Товариством з додатковою відповідальністю визнається товариство, статутний (складений) капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного (складеного)

капіталу, а при недостатності цих сум - додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеска кожного учасника» [42].

Відповідно до ст. 66 Закону України «Про господарські товариства», «Повним визнається таке товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном» [42].

Відповідно до ст. 75 Закону України «Про господарські товариства», «Командитним товариством визнається товариство, в якому разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників), та які не беруть участі в діяльності товариства» [42].

Таким чином, підприємницька діяльність здійснюється великою кількістю різноманітних підприємств.

Найбільш важливим з-поміж визначених критеріїв диференціації та різновидів підприємств є їх поділ на великі, середні та малі, оскільки саме така класифікація визначає специфіку підприємницької діяльності, її масштаби.

Розподіл підприємств на малі, середні та великі, як визначальний підхід до їх диференціації, обумовлений великою кількістю різноманітних факторів, визначальними серед яких є: загальна економічна та соціальна лібералізація, загострення конкуренції, збільшення вартості економічних ресурсів, інноваційний вектор розвитку економіки, розвиток сфери послуг, диверсифікація структури економіки та перетворення товарного виробництва, поява нових технологій, поява нових технологій та джерел інвестування, підвищення економічної культури, зростання потреб населення, у т.ч. прагнення людей до самореалізації, необхідність забезпечення економічного розвитку у преференційних районах тощо.

Мале та середнє підприємництво (МСП) порівняно із великим підприємництвом має такі переваги: близькість до клієнта; здатність постійно змінюватися й адаптуватися; низькі накладні витрати; використання «малих ніш»; інноваційний потенціал; мобільність і можливість об'єднувати зусилля тощо [9, 10, 19, 24].

Разом із тим, як свідчить аналіз джерел [9, 10, 19, 24, 38] МСП характеризується й рядом недоліків:

складність у протистоянні адміністративним бар'єрам і регуляторному тиску;

психологічні бар'єри, помислові уявлення, оцінки, очікування;

обмежені фізичні можливості і вітальні ресурси власника;

обмеженість у користуванні комерційними послугами та великими збутовими мережами;

неможливості залучати дорогих фахівців-менеджерів;

невеликі можливості в освоєнні віддалених (зовнішніх) ринків збуту;
 недостатня правова обізнаність та управлінська кваліфікація власників;
 труднощі мобілізації ресурсів для початку ефективної діяльності;
 вузькі можливості залучення додаткових обігових коштів;
 неможливість придбати та використовувати складні технології тощо [9, 10, 19, 24, 38].

Як зазначає авторський колектив роботи [40], залежно від розміру специфіку великих, малих та середніх підприємств можна охарактеризувати за такими параметрами, як широта охоплення, здатність до адаптації та складність залучення вкладень. Так, за широтою охоплення суб'єкти підприємницької діяльності розрізняються наступним чином: мале підприємництво – одне підприємство; велике підприємництво – мережа підприємств на різних рівнях (національному та глобальному), середнє – мережа на регіональному або національному рівнях [40]. За параметром здатність до адаптації: малі – гнучкість, високий рівень диверсифікації, адаптивність; середні – негнучкість, повільна адаптація до змін; великі – агенти змін, визначають вектор розвитку [40]. За параметром складність залучення фінансових ресурсів: малі підприємства – дуже складно залучити; середнє – наявність диверсифікованої мережі інвестиційних можливостей; великі підприємства – проблема залучення фінансових ресурсів відсутня, наявні значні можливості залучення фінансових ресурсів як всередині країни, так і за її межами [40].

Аналіз джерел [9, 10, 19, 25] дозволяє стверджувати, що мале та середнє підприємництво має значний позитивний вплив на економіку та соціальну сферу. Так, «за даними ООН, загалом на малих та середніх підприємствах задіяно 50% трудового населення світу та виробляється від 30 до 60% національного продукту, залежно від країни» [47]. При цьому, як зазначають автори роботи [19], «Чинником, що обумовлює високу соціальну значущість малого підприємництва, є той факт, що за своїм характером мале підприємництво ґрунтується на врахуванні місцевих потреб, інтересів, з орієнтацією на локальні ринки, спирається на історичні та багатовікові культурні традиції країни, різноманіття існуючих культур і наближає за характером стосунків усередині підприємства до сімейних» [19, с. 62]

Дослідники зазначають, що мале та середнє підприємництво позитивно позначається на конкурентному середовищі, рівні ефективності використання обмежених економічних ресурсів, сприяє підвищенню ділової активності в країні, вирішенню проблем зайнятості, додає економіці країни гнучкості, прискорення; пом'якшує проблеми структурної перебудови економіки, забезпечення стабільних надходжень до державного бюджету тощо [9, 10, 19].

Таким чином, можна стверджувати, що МСП в ринковій економіці виконує такі функції:

Конкурентоутворюючу. МСП сприяє розвитку конкуренції та формуванню конкурентного середовища

Кон'юнктурутворюючу. МСП швидко реагує на зміни кон'юнктури та визначає її специфіку

Інноваційну (стимулюючу). МСП відкриті до інновацій, переважна більшість МСП є інноваційно активними підприємствами, що позитивно позначається на рівні інноваційності розвитку економіки в цілому

Стабілізуючу. Спряго вирішенню ряду соціальних проблем, у т.ч. проблем зайнятості, пом'якшує соціальну напругу в суспільстві, сприяє розвитку демократичних інститутів.

Враховуючи значний позитивний вплив підприємництва в цілому, малого та середнього бізнесу зокрема на економіку та соціальну сферу урядами країн реалізуються спеціальні політики, спрямовані на розвиток підприємництва, малого та середнього бізнесу.

Державне регулювання розвитку МСП – «форма цілеспрямованого впливу держави на розвиток МСП через систему економічних та адміністративних методів з метою підтримки та забезпечення розвитку сфери платних послуг та інших видів економічної діяльності»[19]

Як зазначає Поліщук Г., «Підтримка підприємців з боку держави з'явилася ще в XV ст. у вигляді протекціоністських тарифів держав на імпортовані промислові товари, а також заохочення експорту, особливо готової продукції. У подальшому розвитку для підтримки підприємництва почали запроваджуватися заходи податкового стимулювання для дрібних підприємців. Підтримка здійснювалася в основному шляхом непрямих заходів і створенням сприятливих умов для розвитку. Цілеспрямована державна політика підтримки підприємництва з'явилася лише в 1932 р. в США як міра з подолання наслідків великої депресії» [18].

При цьому, як зазначає Поліщук Г., «необхідність державного регулювання сфери малого підприємництва зумовлена низкою потенційних загроз національній безпеці, які можуть виникати внаслідок функціонування малих підприємств» [18].

Зазначені програми спрямовані на стимулювання та розвиток підприємництва в цілому, малого та середнього бізнесу зокрема шляхом покращення бізнес-середовища.

Під бізнес-середовищем доцільно розуміти «сукупність окремих суб'єктів економіки (з їх взаємозв'язками і взаємовідносинами) і факторів оточуючого (зовнішнього) середовища, які впливають на них» [12, с.251]. Бізнес-середовище за своєю структурою є складним та багатокомпонентним явищем, включає такі сегменти, як політичний, економічний, соціальний, культурний, екологічний та інші.

Як зазначає Донських А.С., «Практично в усіх розвинених країнах держава бере активну участь у формуванні та розвитку підприємницької діяльності. Як показує світова та вітчизняна практика, країни з розвинутою ринковою економікою мають розгалужену та чітко усталену систему державної підтримки малого підприємництва, в інших же подібна система перебуває у стадії становлення або розвитку» [17]. При цьому, Донських

А.С. зазначає, що «У світі сформувалися дві основні форми державної підтримки малого бізнесу. Одна полягає у широкому державному регулюванні діяльності суб'єктів малого бізнесу в поєднанні з державним протекціонізмом. Вона властива початковому етапу розвитку малого бізнесу. Інша форма включає помірне державне регулювання малого бізнесу та створення ринкових умов для конкуренції і характерна для більш зрілих ринкових стосунків» [17].

Державні програми та політики, спрямовані на розвиток підприємництва, малого та середнього бізнесу включають велику кількість різноманітних інструментів та заходів, які можна поділити за сферою виникнення та дії на: фінансові, юридичні, бухгалтерські, адміністративно-господарські, організаційні, технічні, навчальні, маркетингові, інформаційні, податкові тощо.

До податкових інструментів, спрямованих на розвиток малого та середнього бізнесу, підприємництва, належать: податкові канікули, пільгове оподаткування (податкові преференції) тощо. До фінансових: часткова компенсація відсотків за кредитами; часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів користування гарантіями; компенсація видатків на розвиток кооперації між МСП та великими підприємствами тощо.

До юридичних – допомога при реєстрації та санації МСП; до організаційних – розробка бізнес-планів, пошук інвесторів; до технічної – надання та оплата консультаційних та проектних послуг тощо.

До інших: надання консультаційної, організаційної та інформаційної підтримки

Таким чином, вплив держави на розвиток МСП характеризується різноманітністю інструментів та напрямів, підходів.

У економічній літературі можна виділити п'ять основних підходів до забезпечення розвитку МСП:

інтегрований (поєднання та різні комбінації різних заходів);

збалансований (орієнтація на вирішення соціально-економічних проблем);

просторовий (орієнтація на потреби просторового розвитку країни);

міжрівневий (зосередження уваги на мультиплікаційному ефекті, що виникає в умовах поєднання заходів національного та регіонального рівнів);

інституційний (зосередження уваги на удосконалення нормативно-правового середовища функціонування МСП) [38].

При цьому можливі такі типи розвитку МСП: еволюційний та революційний; сталий та біфуркаційний; ендогенний та екзогенний, інерційний та ініційований; детермінований та стохастичний; консервативний та реформістський; поляризований та всеохоплюючий [39-46].

В цілому, форми державного регулювання розвитку МПС можна диференціювати за характером впливу та за функціональними напрямками

[19]. Так, за першим критерієм виділяють пряме та непряме регулювання, за другим – організаційно-структурне, фінансово-податкове та майнове [19].

Інституційні засади державного регулювання розвитку МСП визначені у сукупності нормативно-правових документів України, серед яких визначальними є:

Господарський кодекс;

Податковий кодекс;

Закон України “Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні”;

Закон України “Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні”;

Указ Президента України від 28.04.2007 № 363/2007 “Про деякі заходи щодо вдосконалення регулювання підприємницької діяльності”;

Розпорядження "Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року" від 01.07.2020р, № 853-р;

Проект Закону про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року

Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534 «Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки» тощо.

Відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «метою державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є: 1) створення сприятливих умов для розвитку МСП; 2) забезпечення розвитку МСП з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності; 3) стимулювання інвестиційної та інноваційної активності МСП; 4) сприяння провадженню суб'єктами МСП діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки; 5) забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян» [14].

Відповідно до ст. 4, ст. 15 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», основними напрямками розвитку МСП в Україні є: упорядкування та спрощення податкового обліку МСП; запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності; активне залучення МСП до реалізації соціальних та науково-технічних програм, виконання державного замовлення; розвиток МСП шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо; розвиток інфраструктури МСП; гарантування прав МСП

під час здійснення державного нагляду, спрощення дозвільних процедур; надання підтримки у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів для МСП; сприяння та стимулювання використання МСП нових технологій [14].

Аналіз джерел [15,25, 31] дозволив виділити фактори, що впливають на розвиток малого та середнього бізнесу.

До факторів, що негативно впливають на розвиток МСП, належать: «відсутність чітко сформульованої через систему правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва; збільшення адміністративних бар'єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики, регулювання орендних відносин тощо); відсутність реальних та дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки; надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності; невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу; надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання» [15].

Відповідно, аналогічні фактори, що мають протилежне значення, впливають на розвиток МСП позитивно.

Таким чином, умови ефективного функціонування та розвитку МСП визначаються: якістю інституційного середовища, ефективністю державної політики в сфері підприємництва, доступністю ресурсів для здійснення підприємницької діяльності, культурним середовищем, політичною ситуацією в країні тощо.

На сучасному етапі розвитку економіки та економічної думки існує велика кількість вимірників, що дозволяють здійснити порівняльну характеристику та охарактеризувати ефективність державної політики, спрямованої на розвиток малого та середнього бізнесу, більшість із них сконцентровані на оцінці бізнес-середовища.

До зазначених показників можна віднести:

SME Policy Index, що розраховується та оприлюднюється Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР);

Ease of Doing Business rankings, що розраховується та оприлюднюється Світовим Банком.

Як зазначає авторський колектив роботи [45], розвиток в Україні підприємництва в цілому, МСП зокрема, можна представити як стадіальний процес, що включає 4 основні етапи: «1) зародження та становлення національного підприємництва в Україні (XI–XVIII ст.); 2) розвиток підприємництва як складова та чинник ринкової трансформації суспільства (XIX – початок XX ст.); 3) трансформація підприємництва у радянський період (1920– 1980-ті роки); 4) відродження підприємництва як чинник інституційної динаміки суспільства (90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.)» [45].

Беручи до уваги все зазначене вище, дослідження стану та особливостей розвитку малого та середнього підприємництва в Україні має:

1) фокусуватися на 2010-2020 рр. (п'ятий етап розвитку підприємництва в Україні), як новітньому етапі розвитку підприємництва в цілому, МСП зокрема;

2) передбачати визначення загальних закономірностей, напрямів і характеру цього процесу, можливостей його регулювання та інтенсифікації для максимізації соціально-економічних ефектів, а отже використання наступного дослідницького алгоритму:

1. Аналіз середовища розвитку підприємництва, у т.ч. малого та середнього підприємництва, в Україні.

На цьому етапі доцільно проаналізувати середовище розвитку підприємництва в Україні за допомогою SME Policy Index, Ease of Doing Business rankings, Global Entrepreneurship Index та надати його загальну характеристику, стан та особливості розвитку МСП в світі.

2. Аналіз розвитку стану та особливостей розвитку підприємництва в Україні.

На цьому етапі доцільно провести аналіз абсолютних та відносних показників, що характеризують стан та особливості розвитку МСП в Україні, а саме:

кількість суб'єктів підприємницької діяльності та їх динаміка;

кількість суб'єктів МСП, суб'єктів середнього підприємництва (ССП), суб'єктів великого підприємництва (СВП), суб'єктів малого підприємництва (СМП) в Україні у абсолютному вимірі та відносному вимірі та динаміці;

суб'єктна структура МСП, ССП, СМП в динаміці;

галузева структура МСП, ССП, СМП в динаміці;

регіональна структура МСП, ССП, СМП в динаміці;

кількість зайнятих в МСП, ССП, СМП осіб (абсолютний, відносний вимір, динаміка);

обсяг виробленої суб'єктами МСП, у т.ч. ССП, СМП продукції в динаміці;

обсяг реалізованої продукції суб'єктами МСП, у т.ч. ССП, СМП в динаміці;

додана вартість створена суб'єктами МСП, у т.ч. ССП, СМП в динаміці;

фінансові результати (до оподаткування) суб'єктів МСП, у т.ч. ССП, СМП в динаміці;

фінансові результати (після оподаткування) суб'єктів МСП, у т.ч. ССП, СМП;

капітальні інвестиції суб'єктів МСП, у т.ч. ССП, СМП в динаміці.

За результатами реалізації другого етапу алгоритму дослідження стану та особливостей розвитку МСП в Україні мають бути ідентифіковані: динамічні, структурні, у т.ч. регіональні та галузеві, особливості розвитку підприємництва, у т.ч. МСП, в Україні.

При цьому слід враховувати, що особливості розвитку МСП визначаються з огляду на різноманітність стратегій та підприємницьких орієнтацій МСП.

Застосування першого етапу запропонованого алгоритму дослідження стану та особливостей розвитку МСП в Україні дозволяє зробити такі висновки:

У 2010-2020 рр. урядом України було здійснено ряд важливих реформ та суттєво удосконалено нормативно-правове середовище підприємницької діяльності, у першу чергу, щодо запровадження бізнесу, сплати податків, отримання дозволів на будівництво, захисту прав міноритарних інвесторів. Найбільша кількість реформ та заходів щодо розвитку підприємництва мала місце у 2014 та 2020 роках.

Так, протягом періоду, що аналізується, було посилено захист інвесторів, полегшано процедуру запровадження підприємницької діяльності, спрощено процес сплати податків, підвищено ефективність процедур примусового виконання, спрощено роботу з дозволами на будівництво, спрощено процедуру підключення до енергоносії (електроенергії), полегшано доступ до фінансових ресурсів тощо.

Активність України у напрямку покращення середовища розвитку підприємництва знайшла відображення й динаміці позиції країни у рейтингу легкості ведення бізнесу. У 2020 році Україна обійняла 64 позицію із 190 країн, проранкованих Світовим Банком. Інтегральне значення України легкості ведення бізнесу у 2020 році становило 70,2 (із 100) проти 69,1 у 2019 році (рис. 1).

Найбільше успіхів країні вдалося досягти щодо дозволів на будівництво, сплати податків та надання підприємству доступу до кредитних ресурсів (рис.1).

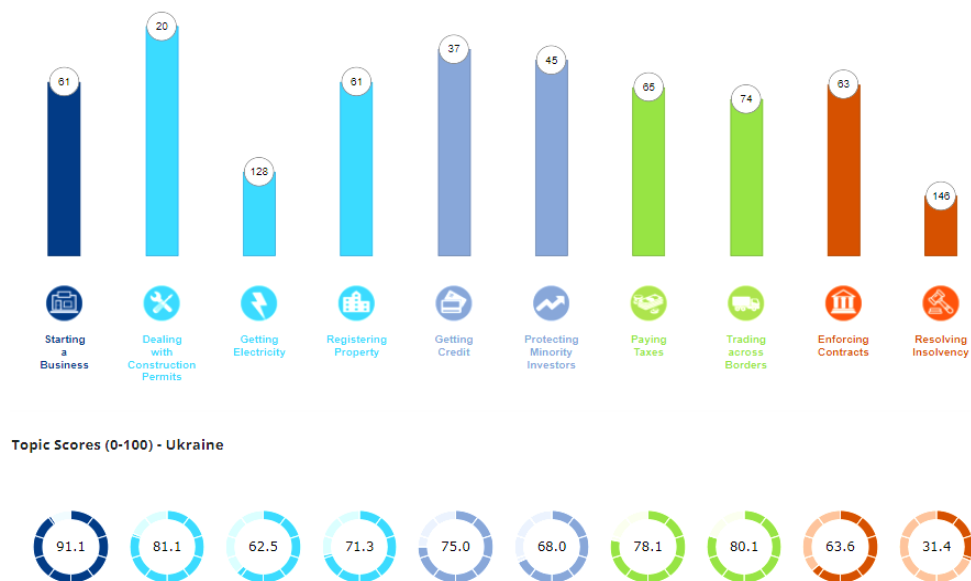

Рисунок 1 – Складові оцінки легкості ведення України у 2020 р.
Джерело: [37]

Порівняна успішність України у напрямі удосконалення бізнес-середовища знаходить відображення не тільки в значеннях її комплексних показників легкості ведення бізнесу, а й абсолютних параметрах, що характеризують бізнес-середовище порівняно із іншими країнами світу.

Так, в середньому в Україні для запровадження бізнесу необхідно здійснити 6 процедур, наприклад в Європі та Центральній Азії – 5,2, країнах ОЕСР – 4,9. Середній час на запровадження підприємницької діяльності в Україні – 6,5 днів, в Європі та Центральній Азії – 11,9 днів, країнах ОЕСР – 9,2 днів, Новій Зеландії – півдня [37].

Значне удосконалення бізнес-середовища в Україні у 2010-2020 рр. підтверджується і оцінками країни за показником SME Policy Index.

Якщо у 2016 році інституційне середовище розвитку підприємництва в Україні оцінювалося у 2,45 балів, то в 2020 році – 3,5 [28].

Крім того, у 2015-2020 рр. спостерігався прогрес України й за іншими складовими, що формують SME Policy Index, наприклад: підвищення кваліфікації, доступ до навчання, операційне середовище тощо (рис.2).

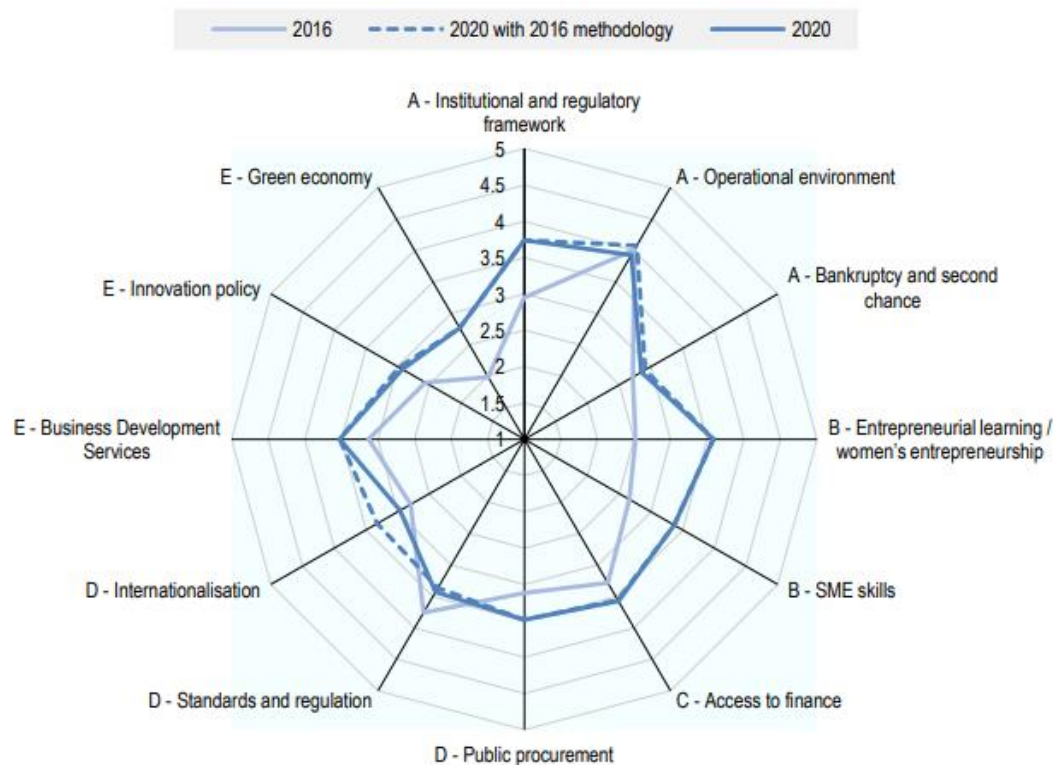

Рисунок 2 – Динаміка складових SME Policy Index України
Джерело: [28]

Слід зазначити, що по багатьох параметрах політика щодо розвитку МСП України є більш ефективною, ніж аналогічні політики, що реалізуються у інших пострадянських країнах (ЄЕС): Вірменії, Азербайджані, Білорусі, Грузії, Молдові (рис.3).

Україна значно випереджає дані країни за ефективністю зусиль щодо створення сприятливого середовища, щодо розвитку підприємницьких

компетентностей, щодо інтернаціоналізації, щодо створення передумов для розвитку «зеленої економіки».

Pillar	Dimension	Percentage change						
		2020-16 (*)	ARM	AZE	BLR	GEO	MDA	UKR
A	Institutional and regulatory framework		11%	43%	46%	21%	12%	43%
	Operational environment	(*)	-12%	-1%	1%	1%	6%	-7%
	Bankruptcy and second chance	(*)	-4%	2%	1%	4%	6%	2%
B	Entrepreneurial learning / women's entrepreneurship		-24%	4%	30%	3%	4%	25%
	SME skills		-14%	13%	25%	9%	1%	16%
C	Access to finance	(*)	8%	32%	17%	57%	65%	77%
	SME skills		22%	-11%	34%	38%	57%	24%
D	Public procurement		8%	16%	16%	7%	6%	3%
	Standards and regulations	(*)	8%	14%	13%	8%	7%	0%
	Internationalisation	(*)	6%	19%	-2%	5%	34%	16%
E	Business Development Services		-20%	-7%	-6%	8%	-11%	-18%
	Innovation policy	(*)	-19%	-2%	-8%	-3%	-18%	-12%
	Green economy	(*)	-15%	23%	3%	4%	-11%	62%
Average increase			-1%	16%	18%	17%	18%	34%
		(*)	2%	18%	20%	18%	18%	37%
			0%	50%	62%	23%	33%	108%

Рисунок 3 – Порівняльна динаміка складових SME Policy Index України*

* ARM - Вірменія; AZE - Азербайджан; BLR - Білорусь; GEO - Грузія; MDA - Молдова; UKR – Україна.

Джерело: [28]

Крім того, у 2010-2020 рр. в Україні створено цілу інфраструктуру підтримки МПС, що включає:

- 310 бізнес-центрів;
- 55 бізнес-інкубаторів;
- 68 технопарків/індустріальних парків;
- 400 лізингових центрів;
- 161 фонд підтримки підприємництва;
- 1681 інвестиційний фонд /компанію;
- 671 інноваційний фонд/компанію;
- 2660 інформаційно-консультаційних установи;
- 1573 громадських об'єднань підприємств;
- 498 координаційних рад [43, 48].

Слід зазначити, що розвиток інфраструктури підтримки МСП характеризується суттєвими регіональними асиметріями та диспропорціями. Так, найбільша кількість елементів має місце в інфраструктурі підтримки розвитку МСП м. Київ (3022 об'єкт), Донецькій (1009 об'єктів),

Житомирській (488 об'єктів), Вінницькій (575 об'єктів), Харківській (572 об'єкти) областях, найменша – Волинській (64 об'єкти), Луганській (83 об'єкти), Чернігівській (94 об'єктів) областях (рис.4).

За кількістю бізнес-центрів лідирує Дніпропетровська, Донецька, Рівненська, Харківська області та м. Київ; має найнижчі показники – Житомирська, Закарпатська, Чернівецька, Чернігівська, Хмельницька області.

Регіонами-лідерами за кількістю бізнес-інкубаторів є: Дніпропетровська, Сумська області, м. Київ; регіонами-аутсайдерами: Кіровоградська, Луганська, Львівська, Одеська, Полтавська, Херсонська, Чернігівська області.

Регіонами-лідерами за кількістю технопарків є: Харківська область та м. Київ, аутсайдерами – Волинська, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська.

Регіонами-лідерами за кількістю лізингових центрів є: Донецька область та м. Київ, аутсайдерами – Волинська, Кіровоградська, Луганська, Одеська, Полтавська, Тернопільська області.

Регіонами-лідерами за кількістю фондів підтримки підприємництва є: Київська, Вінницька області, м. Київ, аутсайдерами – Одеська, Полтавська, Рівненська.

Регіонами-лідерами за кількістю інвестиційних фондів і компаній є: Донецька, Харківська області та м. Київ; аутсайдерами – Кіровоградська, Львівська, Одеська, Полтавська, Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська області.

Регіонами-лідерами за кількістю інноваційних фондів і компаній є: Донецька область та м. Київ, аутсайдерами - Львівська, Одеська, Полтавська області.

Регіонами-лідерами за кількістю інформаційно-консультативних установ є: Вінницька, Донецька, Харківська області та м. Київ, аутсайдерами - Одеська, Полтавська, Волинська.

Регіонами-лідерами за кількістю громадських об'єднань підприємств є: Житомирська, Київська області, м. Київ; аутсайдерами – Одеська, Полтавська.

Регіонами-лідерами за кількістю Координаційних рад є: Київська та Вінницька області, аутсайдерами – Миколаївська, Одеська, Полтавська.

Регіони України не тільки різняться за станом та особливостями розвитку інфраструктури МСП, але й передумовами щодо розвитку.

Відповідно до досліджень авторського колективу роботи [40], найкращі умови для розвитку бізнесу запроваджено у Житомирській, Чернігівській, Рівненській областях, м. Київ.

Найгірші - у Харківській, Херсонській, Хмельницькій та Миколаївській областях.

Рисунок 4 – Регіональний Doing Business-2020

Джерело: [40]

Незважаючи на суттєві зрушення в Україні у напрямку підтримки та створення передумов для розвитку підприємництва в цілому, МСП зокрема, відношення населення до підприємництва та МСП у 2010-2020 рр. погіршилося.

Так, як свідчить Моніторинг соціальних змін 2020 р., у 2010-2020 рр. переважна більшість населення продовжувала позитивно ставитися до існування в Україні малих та великих підприємств, однак частка тих осіб, що були позитивно налаштовані протягом періоду, що аналізується, суттєво скоротилася. Станом на 2020 р. 4,2% респондентів вказали на негативне відношення до СМП, 38% – позитивно, 33,4% – скоріше позитивно. При цьому більшість респондентів зазначають, що вони б не хотіли започаткувати власну справу, при цьому частка таких осіб суттєво збільшилася у 2010-2020 рр.- 46,9% у 2020 р. проти 37,6% у 2010 році. Частка респондентів, які взяли участь в опитуванні, та схвально відповідь на питання – бажали б започаткувати СМП у 2010-2020 рр. суттєво скоротилася (на 12,2%) – з 49,3% у 2010 році до 37,1% у 2020 році. У той же час, у 2020 році, порівняно із 2010 роком, фіксується збільшення частки респондентів, які вже мають власний бізнес. Так, якщо у 2010 році таких респондентів не було, то у 2020 році – 2,5%. Крім того, протягом періоду, що аналізується збільшилася частка респондентів, яким було важко відповісти щодо питання про започаткування власної справи, що скоріше за все свідчить про неоднозначність сприйняття ефективності такої діяльності (табл.1).

Таблиця 1 - Відповіді респондентів на питання чи хотіли б Ви відкрити свою справу (власне підприємство, фермерське господарство тощо)?

	2010		2020		Абсолютне відхилення	
Ні	28,4	37,6	31,2	46,9	2,8	9,3
Скоріше ні	9,2		15,7		6,5	
Важко сказати	13,1		13,4		0,3	
Скоріше так	18,7	49,3	18,6	37,1	-0,1	-12,2
Так	30,6		18,5		-12,1	
Вже маю власний бізнес	0		2,5		2,5	
Не відповіли	0,1		0,1		0	
Середній бал	3,1		2,8		-0,3	

Джерело: складено автором на основі даних джерел [50, 51]

У той же час можливість підприємницької ініціативи (створення приватних підприємств, заняття бізнесом, фермерство) визначаються в суспільстві як один із важливих пріоритетів. За шкалою від 1 до 5, де 1 – зовсім не важливо, 5 – дуже важливо, можливість підприємницької ініціативи оцінюється у 3,475 балів, поступившись можливістю висловлювати думку з політичних та інших питань, не побоюючись за свою свободу; демократичному розвитку країни; можливості критики і демократичного контролю рішень владних структур; національно-культурного відродження тощо.

Таким чином, у 2010-2020 рр. бізнес-середовище в Україні суттєво покращилося, хоча не у всіх вимірах, що має знайти відображення у показниках стану та динаміки МСП в Україні.

Крім того, під час реалізації першого етапу запропонованого алгоритму встановлено, що малі та середні підприємства (МСП) відіграють важливу роль у більшості країн, особливо в країнах, що розвиваються.

МСП становлять більшість підприємств у всьому світі і вносять важливий внесок у створення робочих місць та глобальний економічний розвиток. Вони представляють близько 90% підприємств і понад 50% зайнятих у всьому світі.

Офіційні МСП приносять до 40% національного доходу (ВВП) у країнах, що розвиваються. Ці цифри значно вищі, якщо врахувати неформальні МСП.

За оцінками Світового Банку, до 2030 року буде потрібно 600 мільйонів робочих місць, щоб поглинути зростаючу глобальну робочу силу, що робить розвиток МСП першочерговим для багатьох урядів у всьому світі.

На ринках, що розвиваються, більшість офіційних робочих місць створюють МСП, які створюють 7 з 10 робочих місць [33].

Кількість МСП в світі динамічно зростає та станом на 2020 рік приблизно оцінюється у 212,98 млн одиниць. Активне збільшення кількості МСП в світі фіксується у 2011 та 2018 рр. (рис.5).

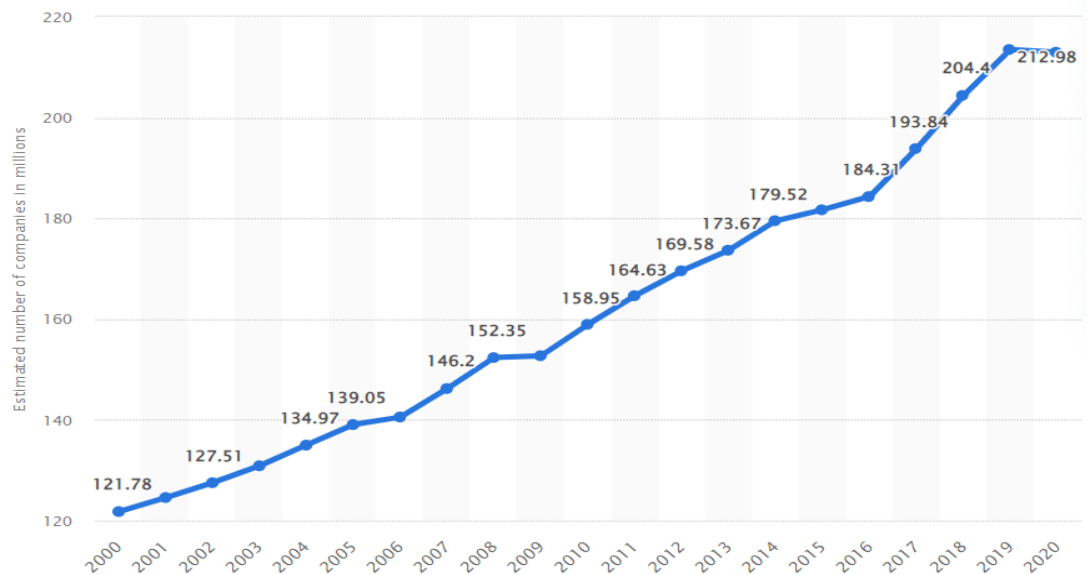

Рисунок 5 - Приблизна кількість малих і середніх підприємств (МСП) у всьому світі з 2000 по 2020 р.

Джерело: [35]

На другому етапі реалізації запропонованого алгоритму було проведено аналіз розвитку стану та особливостей розвитку підприємництва в Україні.

Установлено, що аналогічні тенденції щодо розвитку МСП притаманні й Україні.

У 2015-2019 рр. малий та середній бізнес в Україні динамічно розвивався.

Як МСП ідентифікувалося 99,98% від загальної кількості суб'єктів господарювання, що відповідає показникам інших країн, таких, наприклад, як Німеччина та Польща, де на частку МСП припадає 99,5% та 99,8% відповідно.

Обсяг реалізованої МСП продукції у 2015-2019 рр. збільшувався у відносному вимірі.

Так, якщо у 2015 році на частку МСП припадало 63% від обсягу реалізованої суб'єктами господарювання продукції, то у 2019 році – 65,5%, тобто збільшення становило 2,5%.

Протилежно тенденцію було зафіксовано у Польщі та Німеччині, де протягом 2015-2019 рр., спостерігалось скорочення частки МСП у загальному обсязі реалізації продукції суб'єктами господарювання.

Кількість зайнятих працівників в МСП в Україні також збільшилася на 3,1% - з 79,1% в 2015 році до 82,2% у 2019 році.

У Польщі та Німеччині у 2015-2019 рр. спостерігалася зворотна тенденція – кількість зайнятих в МСП зменшилася на 2,1 та 4,9% відповідно.

Позитивні тенденції розвитку МСП в Україні у 2015-2019 рр. також знайшли прояв збільшенні частки доданої вартості, створеної МСП. Так,

протягом періоду, що аналізується, додана вартість, створена МСП України збільшилася на 8,3% - з 58,1% у 2015 році до 66,4% у 2019 році.

Зворотні тенденції спостерігалися в Німеччині та Польщі, де протягом періоду, що аналізується, спостерігалось зменшення частки доданої вартості, створеної МСП, 7,4% та 0,3% відповідно.

Таким чином, можна зробити висновок, що протягом періоду, що аналізується, МСП в Україні не тільки має важливе значення для розвитку економіки країни, але й динамічно розвивається, посилюючи свій вплив на економіку, на відміну від МСП Польщі та Німеччини (табл.2).

Таблиця 2 – Питома вага суб'єктів середнього та малого підприємництва у загальних показниках по суб'єктах господарювання

Країна	2015 р.	2019 р.	Абсолютне відхилення
Кількість діючих суб'єктів господарювання			
Україна	99,98	99,98	0
Німеччина	99,5	99,5	0
Польща	99,8	99,8	0
Обсяг реалізованої продукції			
Україна	63,0	65,5	2,5
Німеччина	47,5	38,4	-9,1
Польща	56,0	54,0	-2
Кількість зайнятих працівників			
Україна	79,1	82,2	3,1
Німеччина	62,9	58,0	-4,9
Польща	68,3	66,2	-2,1
Додана вартість за витратами			
Україна	58,1	66,4	8,3
Німеччина	54,3	46,9	-7,4
Польща	51,1	50,8	-0,3

Джерело: складено автором на основі даних джерела [4]

Незважаючи на позитивні тенденції, що знаходять прояв у відносних показниках, що характеризують розвиток МСП в Україні, абсолютні показники свідчать про зворотні процеси. Різностямованість цих процесів пов'язані із загальними деструктивними процесами в країні: зменшенням загальної кількості суб'єктів господарювання, загального обсягу реалізованої продукції, доданої вартості тощо.

Так, у 2010-2020 рр. кількість суб'єктів підприємницької діяльності зменшилася на 210351 од. – з 2183928 у 2010 р. до 1973577 у 2020 р. Зменшення відбулося здебільшого саме за рахунок МСП, при цьому кількість суб'єктів середнього підприємництва зменшилася на 3397 одиниць, суб'єктів малого підприємництва – на 206880 од.

Для порівняння за аналогічний період кількість суб'єктів великого підприємництва зменшилася на 74 одиниці.

Таким чином, незважаючи на стабільність відносного показника, кількість суб'єктів МСП суттєво скоротилася – скорочення становило 210277 одиниць (табл.3).

Таблиця 3 – Кількість суб'єктів підприємницької діяльності (за видами), од.

Показники	Роки						Абсолютне відхилення
	2010	2012	2014	2016	2018	2020	
Суб'єктів підприємницької діяльності	2183928	1600127	1932161	1865530	1839593	1973577	-210351
суб'єкти великого підприємництва	586	698	497	383	446	512	-74
суб'єкти середнього підприємництва	21343	20551	16618	15113	16476	17946	-3397
суб'єкти малого підприємництва	2161999	1578878	1915046	1850034	1822671	1955119	-206880

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних джерела [4]

Найбільше скорочення кількості суб'єктів МСП було зафіксовано у 2012р. та 2018 р. (рис. 6).

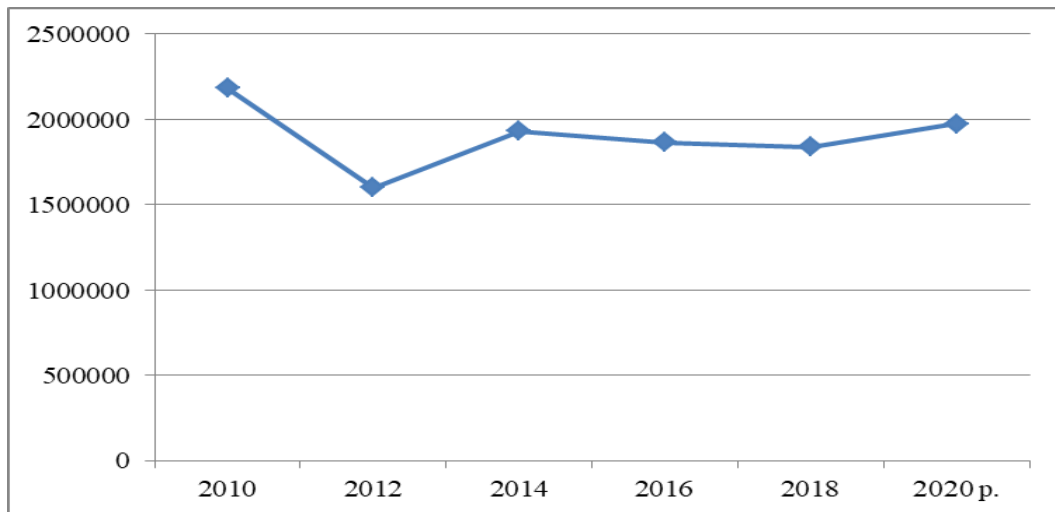

Рисунок 6 – Динаміка кількості суб'єктів МСП

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних джерела [4]

У 2010-2020 рр. відбулися зміни й у структурі суб'єктів підприємницької діяльності. На 0,07% скоротилася частка ССП, на 0,07 % збільшилася частка СМП (табл.4).

В середньому протягом періоду, що аналізується, на частку СВІП припадало 0,03% від загальної кількості СПД, на частку ССП – 0,96%, на частку СМП – 99,01% СПД.

Таким чином, в середньому на частку МСП припадало 99,98%.

У структурі ССП та СМП у 2010-2020 рр. склалися різні співвідношення підприємств-юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Так, у структурі ССП у 2010-2020 рр. переважали підприємства, на частку яких припадало 98,1% від ССП. У структурі СМП протягом аналогічного періоду переважали фізичні особи-підприємці – в середньому 82,9% від СМП.

Таблиця 4 – Кількість суб'єктів підприємницької діяльності (за видами), %

Показники	2010 р.	2012 р.	2014 р.	2016 р.	2018 р.	2020 р.	Абсолютне відхилення
Суб'єктів підприємницької діяльності (СПД)	100	100	100	100	100	100	-
суб'єкти великого підприємництва (СВП)	0,03	0,04	0,03	0,02	0,02	0,03	0,00
суб'єкти середнього підприємництва (ССП)	0,98	1,28	0,86	0,81	0,90	0,91	-0,07
суб'єкти малого підприємництва (СМП)	99,00	98,67	99,11	99,17	99,08	99,06	0,07

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних джерела [3, 4]

У 2010-2020 рр. фіксуються суттєві галузеві асиметрії розвитку МСП. Галузеві асиметрії фіксуються як за абсолютними, так і відносними показниками. Так, найбільша кількість суб'єктів МСП була зосереджена у галузі оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 930499 суб'єктів МСП, найменш привабливою для МСП була освіта – в середньому 11554 суб'єктів МСП та фінансова та страхова діяльність – 11356 суб'єктів МСП (табл.5).

Таблиця 5 – Суб'єктна структура ССП та СМП

Показники	Од. виміру	2010 р.	2015 р.	2020 р.	Абсолютне відхилення
ССП	од	21343	15510	17946	-3397
середні підприємства	од	20983	15203	17602	-3381
	%	98,3	98,0	98,1	-0,2
фізичні особи-підприємці	од	360	307	344	-16
	%	1,7	2,0	1,9	0,2
СМП	од	2161999	1958385	1955119	-206880
малі підприємства	од	357241	327814	355708	-1533
	%	16,5	16,7	18,2	1,7
фізичні особи-підприємці	од	1804758	1630571	1599411	-205347
	%	83,5	83,3	81,8	-1,7

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних джерела [3, 4]

Протягом періоду, що аналізується, спостерігалось підвищення привабливості, а отже збільшення суб'єктів МСП у таких сферах: тимчасове розміщування й організація харчування; інформація та телекомунікації; операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; зниження привабливості: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; промисловість; будівництво; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; фінансова та страхова діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; надання інших видів послуг. Найшвидшими темпи зниження привабливості для МСП фіксувалися в таких сферах: промисловість; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність. Найшвидшими темпами зростала привабливість діяльності МСП в галузі інформація та телекомунікації (табл.6).

Таблиця 6 – Кількість суб'єктів підприємницької діяльності (за видами економічної діяльності), од

Показники	Роки						Середнє значення	Абсолютне відхилення
	2010	2012	2014	2016	2018	2020		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство								
МСБ, од	80308	68471	75632	74600	76305	73332	74775	-6976
МСБ, % ¹	3,7	4,3	3,9	4,0	4,1	3,7	4,0	0
Промисловість								
МСБ, од	151622	113618	131202	126861	125622	126094	129170	-25528
МСБ, %	6,9	7,1	6,8	6,8	6,8	6,4	6,8	-0,5
Будівництво								
МСБ, од	75211	50818	52185	50206	52525	56912	56310	-18299
МСБ, %	3,4	3,2	2,7	2,7	2,9	2,9	3,0	-0,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів								
МСБ, од	1197174	842902	988568	910297	818082	825969	930499	-371205
МСБ, %	54,8	52,7	51,2	48,8	44,5	41,9	49,0	-12,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність								
МСБ, од	145901	87215	111779	109313	90567	98279	107176	-47622
МСБ, %	6,7	5,5	5,8	5,9	4,9	5,0	5,6	-1,7
Тимчасове розміщування й організація харчування								
МСБ, од	50030	44083	57552	57695	61759	71747	57144	21717
МСБ, %	2,3	2,8	3,0	3,1	3,4	3,6	3,0	1,3
Інформація та телекомунікації								
МСБ, од	55968	66555	114349	129698	174615	234180	129228	178212
МСБ, %	2,6	4,2	5,9	7,0	9,5	11,9	6,9	9,3
Фінансова та страхова діяльність								
МСБ, од	14354	10331	11887	11763	9658	10142	11356	-4212

¹ від загальної кількості СПД

1	2	3	4	5	6	7	8	9
МСБ, %	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	-0,2
Операції з нерухомим майном								
МСБ, од	50386	81723	97793	90919	93381	95807	85002	45421
МСБ, %	2,3	5,1	5,1	4,9	5,1	4,9	4,6	2,6
Професійна, наукова та технічна діяльність								
МСБ, од	120700	87424	115117	125131	126095	140367	119139	19667
МСБ, %	5,5	5,5	6,0	6,7	6,9	2,9	5,6	-2,6
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування								
МСБ, од	72541	38768	44141	45986	49204	53733	50729	-18808
МСБ, %	3,3	2,4	2,3	2,5	2,7	2,7	2,7	-0,6
Освіта								
МСБ, од	10838	7317	10117	11077	13241	16733	11554	5895
МСБ, %	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	0,8	0,6	0,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги								
МСБ, од	18244	16479	21114	21583	24961	37582	23327	19338
МСБ, %	0,8	1,0	1,1	1,2	1,4	1,9	1,2	1,1
1	2	3	4	5	6	7		8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок								
МСБ, од	11849	9235	13519	13871	13796	15772	13007	3923
МСБ, %	0,5	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,3
Надання інших видів послуг								
МСБ, од	128216	74490	86709	86147	109336	116416	100219	-11800
МСБ, %	5,9	4,7	4,5	4,6	5,9	5,9	5,3	0

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних джерела [4]

Аналогічні процеси фіксувалися і в динаміці відносних показників. Найбільша кількість МСП зосереджена у галузі оптової та роздрібною торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів – в середньому 49% від загальної кількості МСП; сфері інформації та телекомунікації – 6,9%, промисловості – 6,8%; найменша – сфері освіти, фінансова та страхова діяльність, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (рис. 7).

Рисунок 7 – Усереднене значення частки МСБ в різних видах діяльності

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних джерела [4]

При цьому слід зазначити, що у 2010-2020 рр. частка МСП зростала у галузі: тимчасове розміщування й організація харчування (+1,3%), інформація та телекомунікації (+9,3%), операції з нерухомим майном (+2,6%), освіта (+0,3%), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (+1,1) та мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (+0,3). Таким чином, найбільше збільшення кількості суб'єктів МСП фіксувалося у сфері інформації та телекомунікації, найменше – освіта. У інших сферах та галузях протягом періоду, що аналізується, кількість суб'єктів господарювання зменшувалася. Найменше зменшення фіксувалося у промисловості та будівництві (0,5%), найбільше – у оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (-12,9%).

Усі процеси, що визначили галузеву асиметричність розвитку МСП у 2010-2020 рр., здебільшого були обумовлені зміною привабливості галузей господарства, перш за все, для СМП (табл.7).

Слід зазначити, що привабливість галузей у 2010-2020 рр. суттєво варіювалася залежно від розміру підприємств. Найбільш привабливою для здійснення підприємницької діяльності СВП була промисловість та оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; ССП – промисловість, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; СМП - оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів.

Таблиця 7 – Кількість суб'єктів підприємницької діяльності (за видами економічної діяльності), од

Показники	2010 р.	2012 р.	2014 р.	2016 р.	2018 р.	2020 р.	Абсолютне відхилення
1	2	3	4	5	6	7	8
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство							
СВП	13	26	28	20	23	36	23
ССП	3445	3158	2876	2505	2307	2137	-1308
СМП	76863	65313	72756	72095	73998	71195	-5668
Промисловість							
СВП	347	410	289	208	237	243	-104
ССП	6168	5880	4860	4715	4966	4986	-1182
СМП	145454	107738	126342	122146	120656	121108	-24346
Будівництво							
СВП	10	12	4	2	6	14	4
ССП	1500	1390	931	769	869	927	-573
СМП	73711	49428	51254	49437	51656	55985	-17726
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів							
СВП	154	173	126	116	135	160	6
ССП	4325	4112	3190	2761	3196	3289	-1036
СМП	1192849	838790	985378	907536	814886	822680	-370169
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність							
СВП	33	37	28	21	24	28	-5
ССП	1268	1370	1220	1151	1176	1162	-106

1	2	3	4	5	6	7	8
СМП	144633	85845	110559	108162	89391	97117	-47516
Тимчасове розміщування й організація харчування							
СВП	3	2	1	1	2	1	-2
ССП	437	466	304	264	293	258	-179
1	2	3	4	5	6	7	8
СМП	49593	43617	57248	57431	61466	71489	21896
Інформація та телекомунікації							
СВП	9	13	6	6	7	8	-1
ССП	410	413	379	335	335	349	-61
СМП	55558	66142	113970	129363	174280	233831	178273
Фінансова та страхова діяльність							
СВП	7	11	1	1	2	8	1
ССП	442	501	326	255	266	303	-139
СМП	13912	9830	11561	11508	9392	9839	-4073
Операції з нерухомим майном							
СВП	1	3	1	2	2	2	1
ССП	735	705	485	426	431	374	-361
СМП	49651	81018	97308	90493	92950	95433	45782
Професійна, наукова та технічна діяльність							
СВП	5	7	6	2	5	7	2
ССП	948	882	736	551	555	570	-378
СМП	119752	86542	114381	124580	125540	139797	20045
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування							
СВП	1	1	3	2	2	2	1
ССП	1055	1113	909	881	877	848	-207
СМП	71486	37655	43232	45105	48327	52885	-18601
Освіта							
СВП	1	-	-	-	-	-	-1
ССП	108	78	58	52	57	49	-59
СМП	10730	7239	10059	11025	13184	16684	5954
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги							
СВП						1	1
ССП	294	283	204	284	1002	2551	2257
СМП	17950	16196	20910	21299	23959	35031	17081
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок							
СВП	2	3	4	2	1	2	0
ССП	108	135	95	114	105	101	-7
СМП	11741	9100	13424	13757	13691	15671	3930
Надання інших видів послуг							
СВП	-	-	-	-	-	-	0
ССП	100	65	45	50	41	42	-58
СМП	128116	74425	86664	86097	109295	116374	-11742

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних джерела [4]

Як зазначалося раніше, МСП відіграє значну роль у розвитку економіки. Так, в середньому щороку МСП забезпечує майже 7,5 млн осіб робочими місцями, при цьому ССП – більше 3 млн, СМП – більше 4 млн осіб.

Протягом періоду, що аналізується зменшення кількості суб'єктів МСП закономірно позначилося на кількості осіб забезпечених цими підприємствами робочими місцями. Так, у 2010-2020 рр. кількість зайнятих працівників у ССП зменшилася на 290,6 тис. осіб, у СМП – на 724,5 тис. осіб.

Таким чином, у цілому за період, що аналізується, кількість зайнятих у МСП осіб зменшилася більше, ніж на 1 млн осіб (табл.8).

Таблиця 8 – Показники діяльності ССП та СМП України у 2010-2020 рр., тис осіб

Показники	2010 р.	2015 р.	2020 р.	Абсолютне відхилення
Кількість зайнятих працівників, тис осіб				
ССП	3413,8	2632,7	3123,2	-290,6
СМП	4958,6	3838,7	4234,1	-724,5
Кількість найманих працівників, тис. осіб				
ССП	3412,5	2630,9	3121,4	-291,1
СМП	3033,0	2098,1	2558,4	-474,6
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн				
ССП	1415851,8	2184376,8	4384676,2	2968824
СМП	779197,8	1318974,1	3051232,9	2272035
Обсяг виробленої продукції(товарів, послуг)				
ССП	...	1264937,9	2509824,2	1244886
СМП	...	745058,8	2327115,7	1582057
Додана вартість за витратами виробництва, млн.грн				
ССП	...	537956,0	1141172,5	603216,5
СМП	...	206176,7	806176,8	600000,1
Капітальні інвестиції, млн.грн				
ССП	50433,5	78400,9	163691,0	113257,5
СМП	21189,4	35906,4	44677,9	23488,5
Фінансові результати до оподаткування, млн грн				
ССП	87592,4	186781,4	273619,6	186027,2
СМП	27770,0	95483,0	155467,2	127697,2
Фінансовий результат, млн				
ССП	41581,7	-91161,8	85065,7	43484
СМП	-15647,1	-111906,0	-12286,8	3360,3

Незважаючи на зменшення кількості МСП у 2010-2020 рр. фіксується збільшення обсягів реалізованої МСП продукції, що свідчить про підвищення ефективності функціонування підприємств.

Так, у 2010-2020 рр. обсяг реалізованої МСП продукції збільшився в середньому на 4378103,2 млн грн, у т.ч. на 2968824,4 за рахунок ССП, на 2272035,1 за рахунок СМП.

Зростання обсягів реалізованої МСП продукції було обумовлено підвищенням її конкурентоспроможності, а також збільшенням обсягу випуску.

Так, протягом періоду, що аналізується МСП в середньому щороку було вироблено продукції на 2282312,2 млн грн, у т.ч. ССП - 1258254,033 млн грн, СМП - 1024058,167 млн грн.

Слід зазначити, що протягом 2010-2020 рр. обсяг виробленої ССП продукції значно перевищував обсяг виробленої продукції СМП.

Збільшення обсягів виробленої та реалізованої МСП продукції, підвищення її конкурентоспроможності та привабливості для покупців закономірно позначилося на доданій вартості, створеній МСП.

Так, протягом періоду, що аналізується МСП щороку створювалося 897160,6667 млн грн доданої вартості або майже 16,5% ВВП, у т.ч. ССП - 559709,5 млн грн, СМП - 337451,1667 млн грн. У 2010-2020 рр.

МСП не тільки продовжили вносити суттєвий та значний внесок у розбудову економіки країни, але й значно збільшили його, що знайшло прояв у нарощенні обсягів доданої вартості.

Так, у 2010-2020 рр. додана вартість, створена МСП, -збільшилася на 1203216,6 млн грн, у т.ч. за рахунок ССП – на 603216,5 млн грн, за рахунок СМП – на 600000,1 млн грн.

Зростання обсягів виробництва та продажів МСП, збільшення доданої вартості логічно позначилося на бажанні МСП здійснювати подальший розвиток, розвивати наявні виробничі потужності, що знайшло прояв у нарощенні обсягів капітальних інвестицій.

У 2010-2020 рр. МСП щороку здійснювали капітальні інвестиції на суму 131433,0333 млн грн, у т.ч. 97508,46667 млн грн – ССП, на 33924,56667 млн грн – СМП.

Усього за 2010-2020 рр. МСП було здійснено капітальних інвестицій на суму більше, ніж на 700 млрд грн.

У 2010-2020 рр. діяльність МСП здебільшого була прибутковою (до оподаткування). МСП щороку отримували 275571,2 млн грн прибутку до оподаткування, у т.ч. 182664,4667 млн грн – ССП; 92906,7 млн грн – СМП.

Після оподаткування діяльність МСП здебільшого була неприбутковою. В середньому фінансовим результатом діяльності МСП у 2010-2020 р. був збиток - -4397,5 млн грн, що свідчить про значне податкове навантаження МСП.

Слід звернути увагу на той факт, що середній фінансовий результат після оподаткування ССП та СМП суттєво розрізнявся у 2010-2020 рр. Діяльність ССП була прибутковою, середній прибуток (після оподаткування) становив 42215,8 млн грн, СМП – збитковою – 46613,3 млн грн збитків.

Діяльність МСП у 2010-2020 рр. не тільки характеризувалася галузевою асиметричністю та диспропорційністю, але й суттєвою регіональною асиметричністю, що поглиблювалася у 2015 рр. (табл.9).

Асиметрії знаходили прояв як в динаміці абсолютних, так і відносних показників, що характеризували розвиток МСП.

У 2015-2020 рр. найбільша кількість МСП була зосереджена у м. Київ, Дніпропетровській, Одеській, Харківській областях.

Слід зазначити, що регіони України не тільки сильно диференційовані за кількістю МСП в цілому, але й за ССП та СМП.

Регіонами-лідером за кількістю ССП є м. Київ (в середньому 3633 ССП), Харківська (1179 ССП), Дніпропетровська (1332 ССП) області, аутсайдерами – Чернівецька (186 ССП) та Луганська (233 ССП) області. Регіонами-лідерами за кількістю СМП є: м. Київ (90539 СМП), Черкаська область (8300 СМП), аутсайдерами – Луганська (3143 СМП).

Таблиця 9 - Кількість підприємств за регіонами

Регіон	2015			2020		
	МСП	ССП	СМП	МСП	ССП	СМП
Україна	343440	15203	327814	373822	17602	355708
Вінницька	9442	462	8968	9862	573	9272
Волинська	5600	288	5305	6047	365	5674
Дніпропетровська	27251	1227	25969	30827	1437	29327
Донецька	11763	872	10851	9473	572	8874
Житомирська	6607	372	6231	7060	449	6604
Закарпатська	6111	255	5853	6655	292	6360
Запорізька	14423	587	13819	15368	654	14692
Івано-Франківська	7942	277	7659	8124	362	7754
Київська	18164	957	17167	20320	1028	19250
Кіровоградська	7684	342	7337	8553	401	8146
Луганська	3354	241	3106	3408	225	3180
Львівська	18628	802	17806	20911	1062	19823
Миколаївська	10569	333	10229	11482	396	11078
Одеська	23883	822	23046	25465	926	24519
Полтавська	10142	535	9591	11104	644	10446
Рівненська	5253	275	4974	6021	363	5652
Сумська	5842	357	5479	6096	412	5677
Тернопільська	5096	238	4856	5135	307	4822
Харківська	24938	1098	23827	25144	1259	23867
Херсонська	8008	269	7735	8116	306	7807
Хмельницька	6992	358	6627	7654	430	7212
Черкаська	8296	451	7837	9286	513	8763
Чернівецька	4054	151	3903	4205	220	3984
Чернігівська	6018	338	5675	6254	437	5812
м. Київ	87380	3296	83964	101252	3969	97113

Регіонами-лідерами за розвитком МСП (часткою в загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності) є Закарпатська, Тернопільська, Херсонська та Чернівецька області.

У 2015-2020 рр. майже по всіх областях частка МСП залишалася незмінною, виключення становили лише Луганська область (частка МСП збільшилася на 0,1%), Тернопільська, Хмельницька області та м. Київ (частка МСП зменшилася на 0,1%) (табл.10).

Частка ССП у більшості областей України у 2015-2020 рр. зростала, виключення становили: Донецька, Київська, Луганська області, де частка ССП зменшилася.

Частка СМП у 2015-2020 рр. в регіонах України стабільно зменшувалася, протилежні тенденції спостерігали в Донецькій, Київській, Луганській областях.

Таблиця 10 - Кількість підприємств за регіонами, %

	2015			2020			Абсолютне відхилення		
	МСП	ССП	СМП	МСП	ССП	СМП	МСП	ССП	СМП
Україна	99,9	4,4	95,5	99,9	4,7	95,2	0	0,3	-0,3
Вінницька	99,9	4,9	95,0	99,8	5,8	94,0	-0,1	0,9	-1
Волинська	99,9	5,2	94,7	99,9	6,1	93,8	0	0,9	-0,9
Дніпропетровська	99,8	4,5	95,3	99,8	4,7	95,1	0	0,2	-0,2
Донецька	99,7	7,4	92,3	99,7	6,0	93,7	0	-1,4	1,4
Житомирська	99,9	5,6	94,3	99,9	6,4	93,5	0	0,8	-0,8
Закарпатська	100	4,2	95,8	100	4,4	95,6	0	0,2	-0,2
Запорізька	99,9	4,1	95,8	99,9	4,3	95,6	0	0,2	-0,2
Івано-Франківська	99,9	3,5	96,4	99,9	4,5	95,4	0	1	-1
Київська	99,8	5,3	94,5	99,8	5,1	94,7	0	-0,2	0,2
Кіровоградська	99,9	4,4	95,5	99,9	4,7	95,2	0	0,3	-0,3
Луганська	99,8	7,2	92,6	99,9	6,6	93,3	0,1	-0,6	0,7
Львівська	99,9	4,3	95,6	99,9	5,1	94,8	0	0,8	-0,8
Миколаївська	99,9	3,1	96,8	99,9	3,4	96,5	0	0,3	-0,3
Одеська	99,9	3,4	96,5	99,9	3,6	96,3	0	0,2	-0,2
Полтавська	99,9	5,3	94,6	99,9	5,8	94,1	0	0,5	-0,5
Рівненська	99,9	5,2	94,7	99,9	6,0	93,9	0	0,8	-0,8
Сумська	99,9	6,1	93,8	99,9	6,8	93,1	0	0,7	-0,7
Тернопільська	100	4,7	95,3	99,9	6,0	93,9	-0,1	1,3	-1,4
Харківська	99,9	4,4	95,5	99,9	5,0	94,9	0	0,6	-0,6
Херсонська	100	3,4	96,6	100	3,8	96,2	0	0,4	-0,4
Хмельницька	99,9	5,1	94,8	99,8	5,6	94,2	-0,1	0,5	-0,6
Черкаська	99,9	5,4	94,5	99,9	5,5	94,4	0	0,1	-0,1
Чернівецька	100	3,7	96,3	100	5,2	94,8	0	1,5	-1,5
Чернігівська	99,9	5,6	94,3	99,9	7,0	92,9	0	1,4	-1,4
м. Київ	99,9	3,8	96,1	99,8	3,9	95,9	-0,1	0,1	-0,2

Таким чином, у 2010-2020 рр. розвиток МСП в Україні характеризувався наступними особливостями:

Відносною стабільністю частки МСП в загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності, що було обумовлено односпрямованими тенденціями динаміки кількості суб'єктів МСП та суб'єктів підприємницької діяльності в цілому.

Суттєвим зменшенням кількості суб'єктів МСП, яке перш за все було обумовлено зменшенням кількості СМП.

Диспропорційністю суб'єктної структури МСП. У структурі МСП переважали МСП, фізичні особи-підприємці.

Значним впливом МСП на розвиток економіки, на ВВП та зайнятість. Протягом періоду, що аналізується, в Україні щороку МСП забезпечувало майже 7,5 млн осіб робочими місцями, при цьому ССП – більше 3 млн, СМП – більше 4 млн осіб. Додана вартість, створена МСП, становить майже 16,5% ВВП.

Суттєвими регіональними та галузевими асиметріями та диспропорціями. Регіонами-лідерами за розвитком МСП (часткою в загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності) є Закарпатська, Тернопільська, Херсонська та Чернівецька області. Найбільша кількість МСП функціонувало в сфері оптової торгівлі, ремонті автомобілів та мотоциклів; інформації та телекомунікації, промисловості; найменша – освіта, фінансова та страхова діяльність, спорт, розваги та відпочинок.

Збільшенням обсягів виробленої та реалізованої МСП продукції.

Збитковістю діяльності МСП (після оподаткування). При цьому діяльність ССП була прибутковою, середній прибуток (після оподаткування) становив 42215,8 млн грн, СМП – збитковою – 46613,3 млн грн збитків.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведений аналіз теоретико-методичних засад дослідження стану та особливостей розвитку МСП дозволи установити, що:

Підприємництво виступає важливим показником (індикатором) та детермінантом соціально-економічного розвитку країни.

На сучасному етапі розвитку не існує єдиного підходу до розуміння сутності поняття «підприємництво». Найчастіше виділяють п'ять основних підходів до розуміння сутності даного терміну: атрибутивний, процесуальний, діяльнісний, функціональний, інституціональний.

У законодавстві України підприємництво розглядається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Поняття «підприємництво» доцільно розуміти як специфічний різновид господарської діяльності, що характеризується самостійністю, у теч. вільним вибором виду діяльності, ініціативою, ризикованістю, відповідальністю та бажанням отримати економічний та/або соціальний результат.

Передумови розвитку підприємництва можна умовно поділити на 4 основні групи: економічні, політичні, інституційні та психологічні.

Виділяють виробниче, комерційне та фінансове підприємництво.

Підприємництво як специфічний різновид господарської діяльності характеризується наявністю специфічних суб'єктів: фізичні особи-підприємці (ФОП) або приватні підприємці та юридичні особи (підприємства).

ФОП - громадянин України, іноземної держави, особа без громадянства, що відповідно до чинного законодавства зареєстрований (без статусу юридичної особи) та провадить самостійну, ризикову діяльність, спрямовану на отримання прибутку.

Підприємство - самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності.

Приватних підприємців поділяють залежно від їх особливостей поведінки (раціональні, авторитарні, міщанські, підприємницький) та/або особливостей їх діяльності (ФОП 1-4 груп).

Підприємства поділяють за кількістю працюючих та розміром доходів (великі, малі та середні); за формою власності (приватні, комунальні, державні, змішані, з колективною формою власності та спільні комунальні підприємства); за національною приналежністю капіталу (національні підприємства, підприємством з іноземними інвестиціями, іноземні підприємства); за формою організації господарського товариства (акціонерні

товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства).

На сучасному етапі розвитку економічної думки не існує універсальних критеріїв віднесення підприємств до малих та середніх, ці критерії варіюються від країни до країни. Найчастіше у якості індикаторів приналежності підприємств до певної групи використовують чисельність працівників та річний товарооборот. Крім того, можуть використовувати розмір статутного капіталу, балансову вартість активів тощо. Найчастіше до малих підприємств відносять – приватних підприємців та юридичні особи (підприємства), на яких зайнято не більше 50 осіб, річний дохід яких не перевищує 10 млн євро; до середніх – зайнято 50-250 осіб, річний дохід – 10-50 млн євро.

Кожен із різновидів підприємств (великі, середні, малі) має свої переваги та недоліки. До переваг малих підприємств відносять близькість до клієнта; здатність постійно змінюватися й адаптуватися; низькі накладні витрати; використання «малих ніш»; інноваційний потенціал; мобільність і можливість об'єднувати зусилля тощо; недоліків - складність у протистоянні адміністративним бар'єрам і регуляторному тиску, обмеженість у користуванні комерційними послугами та великими збутовими мережами, вузькі можливості залучення додаткових обігових коштів тощо.

Мале та середнє підприємництво (МСП) позитивно позначається на конкурентному середовищі, рівні ефективності використання обмежених економічних ресурсів, сприяє підвищенню ділової активності в країні, вирішенню проблем зайнятості, додає економіці країни гнучкості, прискорення; пом'якшує проблеми структурної перебудови економіки, забезпечення стабільних надходжень до державного бюджету тощо.

МСП в ринковій економіці виконує такі функції: конкурентоутворюючу; кон'юнктурутворюючу; інноваційну; стабілізуючу.

Враховуючи значний позитивний вплив підприємництва в цілому, малого та середнього бізнесу зокрема на економіку та соціальну сферу урядами країн реалізуються спеціальні політики, спрямовані на розвиток підприємництва, малого та середнього бізнесу.

Під державним регулюванням розвитку МСП доцільно розуміти форму цілеспрямованого впливу держави на розвиток МСП через систему економічних та адміністративних методів з метою підтримки та забезпечення розвитку сфери платних послуг та інших видів економічної діяльності.

Державні програми та політики, спрямовані на розвиток підприємництва, малого та середнього бізнесу включають велику кількість різноманітних інструментів та заходів, які можна поділити за сферою виникнення та дії на: фінансові, юридичні, бухгалтерські, адміністративно-господарські, організаційні, технічні, навчальні, маркетингові, інформаційні, податкові тощо.

Інституційні засади державного регулювання розвитку МСП визначені у сукупності нормативно-правових документів України, серед яких визначальними є: Господарський кодекс; Податковий кодекс; Закон України

“Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні”; Закон України “Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні”; Указ Президента України від 28.04.2007 № 363/2007 “Про деякі заходи щодо вдосконалення регулювання підприємницької діяльності”; Розпорядження "Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року" тощо.

На сучасному етапі розвитку економіки та економічної думки існує велика кількість вимірників, що дозволяють здійснити порівняльну характеристику та охарактеризувати ефективність державної політики, спрямованої на розвиток малого та середнього бізнесу, більшість із них сконцентровані на оцінці бізнес-середовища. До зазначених показників можна віднести: SME Policy Index, що розраховується та оприлюднюється Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР); Ease of Doing Business rankings, що розраховується та оприлюднюється Світовим Банком.

Розвиток в Україні підприємництва в цілому, МСП зокрема, можна представити як стадіальний процес, що включає такі основні етапи: 1) зародження та становлення (XI–XVIII ст.); 2) розвиток (XIX – початок XX ст.); 3) трансформація (1920– 1980-ті роки); 4) відродження (90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.); сучасний період (2010 р. – дотепер)

Для дослідження сучасного стану та особливостей розвитку МСП в Україні запропоновано фокусування на 2010-2020 рр., використання наступного алгоритму: 1) аналіз середовища розвитку підприємництва, у т.ч. малого та середнього підприємництва, в Україні (фокус на динаміку та оцінку України у SME Policy Index, Ease of Doing Business rankings); 2) аналіз розвитку стану та особливостей розвитку підприємництва в Україні (фокус на абсолютних та відносних показниках, що характеризують розвиток підприємництва).

Застосування запропонованого алгоритму дослідження дозволило встановити, що:

У 2010-2020 рр. урядом України було здійснено ряд важливих реформа та суттєво удосконалено нормативно-правове середовище підприємницької діяльності, у першу чергу, щодо запровадження бізнесу, сплати податків, отримання дозволів на будівництво, захисту прав міноритарних інвесторів.

Активність України у напрямку покращення середовища розвитку підприємництва знайшла відображення й динаміці позиції країни у рейтингу легкості ведення бізнесу. У 2020 році Україна обійняла 64 позицію із 190 країн, проранкованих Світовим Банком. Інтегральне значення України легкості ведення бізнесу у 2020 році становило 70,2 (із 100) проти 69,1 у 2019 році.

Значне удосконалення бізнес-середовища в Україні у 2010-2020 рр. підтверджується і оцінками країни за показником SME Policy Index.

У 2010-2020 рр. в Україні створено цілу інфраструктуру підтримки МПС, що включає: 310 бізнес-центрів; 55 бізнес-інкубаторів; 68 технопарків/індустріальних парків; 400 лізингових центрів; 161 фонд підтримки підприємництва; 1681 інвестиційний фонд /компанію; 671 інноваційний фонд/компанію; 2660 інформаційно-консультаційних установи; 1573 громадських об'єднань підприємств; 498 координаційних рад.

Незважаючи на суттєві зрушення в Україні у напрямку підтримки та створення передумов для розвитку підприємництва в цілому, МСП зокрема, відношення населення до підприємництва та МСП у 2010-2020 рр. погіршилося. Так, як свідчить Моніторинг соціальних змін 2020 р., у 2010-2020 рр. переважна більшість населення продовжувала позитивно ставитися до існування в Україні малих та великих підприємств, однак частка тих осіб, що були позитивно налаштовані протягом періоду, що аналізується, суттєво скоротилася.

У 2010-2020 рр. кількість суб'єктів підприємницької діяльності зменшилася на 210351 од. – з 2183928 у 2010 р. до 1973577 у 2020 р.

У 2010-2020 рр. відбулися зміни й у структурі суб'єктів підприємницької діяльності. На 0,07% скоротилася частка ССП, на 0,07 % збільшилася частка СМП. В середньому протягом періоду, що аналізується, на частку СВП припадало 0,03% від загальної кількості СПД, на частку ССП – 0,96%, на частку СМП – 99,01% СПД. Таким чином, в середньому на частку МСП припадало 99,98%.

У структурі ССП та СМП у 2010-2020 рр. склалися різні співвідношення підприємств-юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Так, у структурі ССП у 2010-2020 рр. переважали підприємства, на частку яких припадало 98,1% від ССП. У структурі СМП протягом аналогічного періоду переважали фізичні особи-підприємці – в середньому 82,9% від СМП.

У 2010-2020 рр. фіксувалися суттєві галузеві асиметрії розвитку МСП. Так, найбільша кількість суб'єктів МСП була зосереджена у галузі оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 930499 суб'єктів МСП, найменш привабливою для МСП була освіта – в середньому 11554 суб'єктів МСП та фінансова та страхова діяльність – 11356 суб'єктів МСП. При цьому слід зазначити, що привабливість галузей у 2010-2020 рр. суттєво варіювалася залежно від розміру підприємств. Найбільш привабливою для здійснення підприємницької діяльності СВП була промисловість та оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; ССП – промисловість, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; СМП - оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів.

Протягом 2010-2020 рр. МСП відігравало значну роль у розвитку економіки. Так, в середньому щороку МСП забезпечувало майже 7,5 млн осіб

робочими місцями, при цьому ССП – більше 3 млн, СМП – більше 4 млн осіб. Однак, протягом періоду, що аналізується кількість зайнятих працівників у ССП зменшилася на 290,6 тис. осіб, у СМП – на 724,5 тис. осіб., МСП – 1 млн осіб.

Незважаючи на зменшення кількості МСП у 2010-2020 рр. фіксується збільшення обсягів виробленої та реалізованої МСП продукції. Так, протягом періоду, що аналізується, МСП в середньому щороку було вироблено продукції на 2282312,2 млн грн, у т.ч. ССП - 1258254,033 млн грн, СМП - 1024058,167 млн грн. Так, у 2010-2020 рр. обсяг реалізованої МСП продукції збільшився в середньому на 4378103,2 млн грн, у т.ч. на 2968824,4 за рахунок ССП, на 2272035,1 за рахунок СМП.

У 2010-2020 рр. мало місце збільшення доданої вартості, створеної МСП - додана вартість, створена МСП, -збільшилася на 1203216,6 млн грн, у т.ч. за рахунок ССП – на 603216,5 млн грн, за рахунок СМП – на 600000,1 млн грн.

Протягом періоду, що аналізуються, МСП активно вкладали кошти у свої виробничі потужності, подальший розвиток. У 2010-2020 рр. МСП щороку здійснювали капітальні інвестиції на суму 131433,0333 млн грн, у т.ч. 97508,46667 млн грн – ССП, на 33924,56667 млн грн – СМП. Усього за 2010-2020 рр. МСП було здійснено капітальних інвестицій на суму більше, ніж на 700 млрд грн.

У 2010-2020 рр. діяльність МСП здебільшого була прибутковою (до оподаткування). МСП щороку отримували 275571,2 млн грн прибутку до оподаткування, у т.ч. 182664,4667 млн грн – ССП; 92906,7 млн грн – СМП.

Після оподаткування діяльність МСП здебільшого була неприбутковою. В середньому фінансовим результатом діяльності МСП у 2010-2020 р. був збиток - -4397,5 млн грн, що свідчить про значне податкове навантаження МСП. Середній фінансовий результат після оподаткування ССП та СМП суттєво розрізнявся у 2010-2020 рр. Діяльність ССП була прибутковою, середній прибуток (після оподаткування) становив 42215,8 млн грн, СМП – збитковою – 46613,3 млн грн збитків.

У 2015-2020 рр. розвиток МСП характеризувався суттєвими регіональними асиметріями. Найбільша кількість МСП була зосереджена у м. Київ, Дніпропетровській, Одеській, Харківській областях.

Беручи до уваги все зазначене вище, можна констатувати, що МСП в Україні хоча й демонструє позитивні тенденції розвитку, що знаходять прояв, перш за все, у підвищенні показників ефективності його діяльності, потребує подальшої уваги та підтримки з боку держави.

Зазначена державна підтримка та увага має зосередитися на:

подальшому удосконаленні інституційного середовища, розвитку інфраструктури підтримки підприємництва;

продовженні роботи щодо формування позитивного ставлення населення до підприємницької діяльності в цілому, СМП та ССП зокрема, розвитку культури підприємницької діяльності, детінізація економіки;

підтримка створення нових підприємств. Для позитивного впливу відтворення сектора МБ на економічне зростання необхідно забезпечити принаймні три умови: 1) максимально високий рівень активності нових МСП та їх тривале знаходження на ринку; 2) просторове розповсюдження МСП, що втягне більше територій у русло зростання; 3) ефективна боротьба з фіктивними МСП і протидія деструктивному підприємництву. Усе це піднімає широке коло проблем державної політики у сфері розвитку МСП щодо підтримки підприємств, просторового управління та ефективного державного контролю. Потрібно зазначити, що необхідність підтримки створення нових МСП породжує нові вимоги до всіх складових державної політики;

підвищенні інвестиційної привабливості країни, що відкриє внутрішньому ринку країни до нових технологій, буде сприяти подальшій структурній перебудові економіці, сприятиме розвитку конкуренції тощо;

зменшенні податкового тягаря на СМП, адже фінансовим результатом після оподаткування більшої частини СМП є збиток. Особливо актуальною ця проблема є в кризових умовах, МСП потребує дієвих механізмів та інструментів підтримки держави, у т.ч. через запровадження податкових канікул, зменшення ставок оподаткування тощо. Важливе значення для ефективності зусиль держави у цьому напрямі має диференційований підхід до надання такої ;

створення можливостей для розширення доступу до фінансових ресурсів. При цьому слід враховувати, що доступ МСП як до традиційних, так і до нетрадиційних джерел фінансування продовжує бути обмеженим порівняно з більшими фірмами, що робить їх більш вразливими до економічних зривів. Надмірна залежність МСП від банківського фінансування та їхня вразливість до змін кредитних умов під час кризи чи економічного спаду знову проявилася під час кризи COVID-19. Аналогічно вплинуло зростання залучення МСП інших видів фінансування, таких як фінансування, забезпечене активами, та акціонерний капітал. Хоча рішучі та швидкі політичні реакції на пандемію COVID-19 були ефективними для пом'якшення наслідків кризи, такі заходи не дозволили суттєво мобілізувати альтернативні інструменти та джерела фінансування для МСП, що призвело до ситуації, в якій багато МСП сьогодні стикаються з високим, а іноді й неприйнятним рівнем боргу. Важливо буде додатково розглянути необхідність кращого збалансування боргу МСП та альтернативних інструментів у структурі фінансування, запровадження дієвих механізмів державного гарантування боргу МСП;

стимулюванні МСП до цифровізації та віртуалізації, технічного переоснащення, зеленого переходу тощо. У цьому контексті цікавим є досвід

ЄС, адже країни є вже реалізують низку ініціатив, спрямованих на забезпечення розвитку МСП у зазначених напрямках;

подальшому розвитку підприємницьких компетентностей, навчанні та підвищенні кваліфікації осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність в країні;

покращенні можливостей для інтернаціоналізації діяльності МСП. Державна підтримка першочергово повинна спрямовуватись на мале інноваційне виробництво та надання послуг, у тому числі інжинірингових, пов'язаних з виконанням НДДКР та розробкою програмного забезпечення. За цим напрямом передбачається використовувати всі можливі методи стимулювання експортної діяльності;

запровадженні заходів, спрямованих на активізацію виходу МСП на фондовий ринок;

визначенні регіональних та галузевих пріоритетів розвитку МСП, зменшення їх регіональних та галузевих асиметрій та диспропорцій. У регіональному вимірі, перш за все, орієнтація має бути на активізацію розвитку МСП в сільській місцевості. Світовий досвід показує, що за сприятливих умов ефективність МБ у сільському господарстві може бути значно вищою, ніж великих підприємств;

подальші зусилля у забезпеченні інтеграції політики розвитку МСП, економічної, інноваційної, соціальної та інших політик;

розширення практики обмеження нелегального та деструктивного підприємництва.;

формування нових механізмів соціального партнерства держави і малого бізнесу (налагодження відносин органів державної влади і установ з малими підприємствами з приводу вирішення соціальних проблем; доповнюється різноманітною підтримкою соціальних ініціатив бізнесу)

забезпечення додаткової підтримки специфічних видів (соціальних) малого бізнесу (підтримка підприємницької діяльності вчених, молоді, жінок, пенсіонерів та інвалідів, а також нових підприємців; вимагає розробку відповідних підходів, надання відповідного забезпечення та створення спеціальних механізмів підтримки);

стимулювання постійного підвищення якості товарів та послуг, що можливо як за рахунок розвитку конкуренції, так і за рахунок посилення державного контролю, ліцензування та сертифікації. Така орієнтація має стратегічне значення і несе в собі величезні резерви економічного зростання і вимагає проведення нової державної політики у сфері якості. Це пов'язано з подоланням експансії низькоякісного імпорту, розширенням та оновленням асортименту товарів, завантаженням існуючих потужностей. Враховуючи насиченість вітчизняного ринку низькоякісними товарами, це дасть значні можливості у нарощуванні обсягів виробництва та стимулюванні споживання;

сприяти підвищенню рівня соціальної відповідальності МСП, розвитку соціального підприємництва;

запровадження щорічного моніторингу ефективності державної політики розвитку підприємництва

Додатки

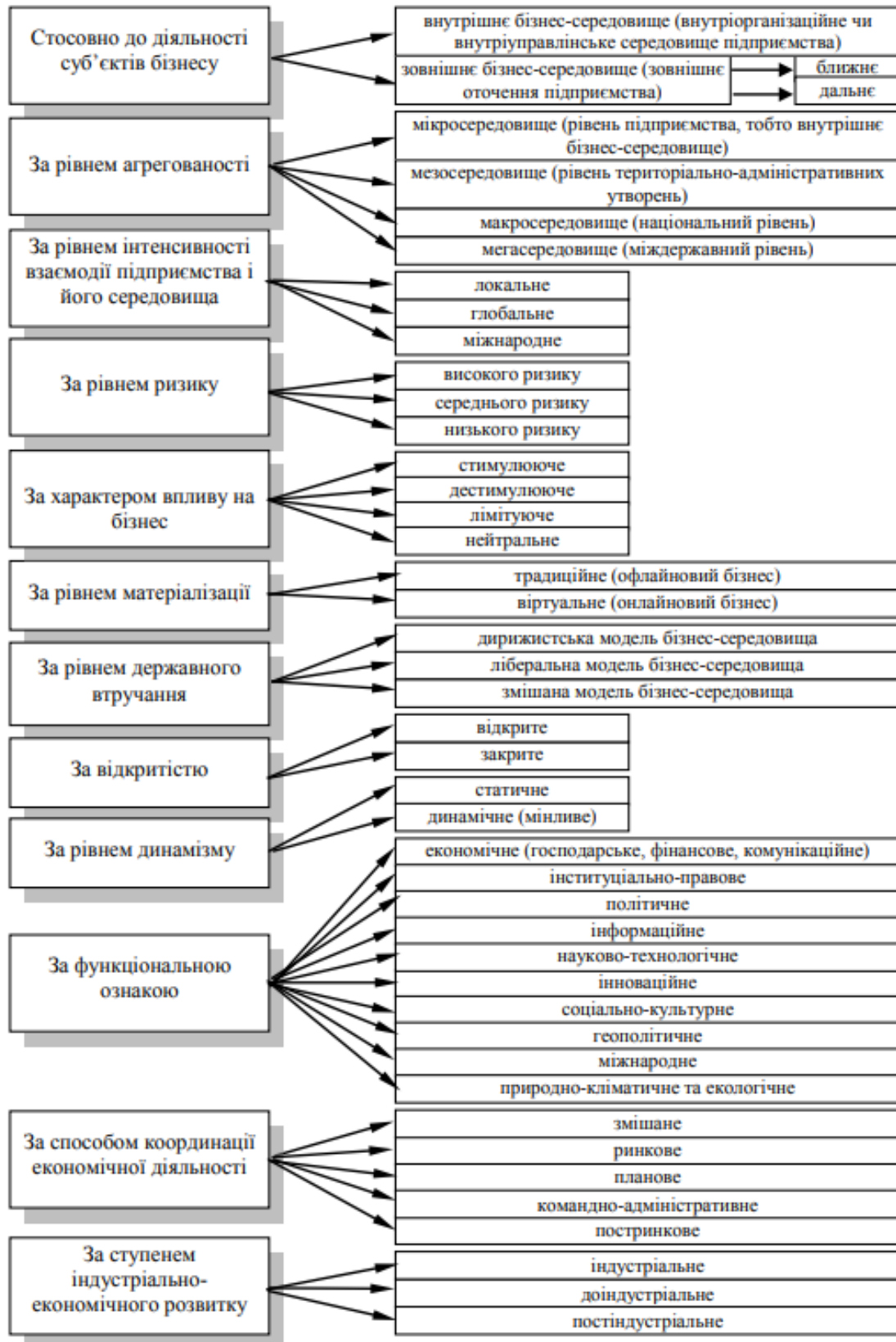

Рисунок А.1. Класифікація видів бізнес-середовища
Джерело: [13, с. 253]

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Заходи, що реалізовано в Україні для покращення бізнес-середовища та забезпечення розвитку підприємництва в цілому, МСП зокрема

Рік <i>1</i>	Сфера <i>2</i>	Зміст реформ <i>3</i>
2010	Захист міноритарних інвесторів	Посилено захист інвесторів за допомогою нового закону про акціонерні товариства, який посилює вимоги щодо схвалення операцій із пов'язаними сторонами, посилює вимоги до розкриття інформації в річному звіті та полегшує позов до директорів у випадках, коли операції із пов'язаними сторонами завдають шкоди компанії.
2011	Початок бізнесу	Полегшано відкриття бізнесу, істотно зменшивши вимоги до мінімального капіталу.
	Робота з дозволами на будівництво	Спрощено роботу з дозволами на будівництво, запровадивши національні та місцеві нормативні акти, які спростили процедури.
	Сплата податків	Полегшано дотримання податкового законодавства, запровадивши та постійно вдосконалюючи електронну систему подання податкової звітності (податки на додану вартість).
2012	Початок бізнесу	Полегшано відкриття бізнесу, усунувши вимогу отримати дозвіл на нову корпоративну печатку.
	Сплата податків	Спрощено сплату податків і стала менш витратною для компаній, переглянувши та уніфікувавши податкове законодавство, знизивши ставки податку на прибуток підприємств та уніфікувавши внески на соціальне страхування
	Забезпечення виконання договорів	Внесено зміни до законодавства, щоб упорядкувати вирішення господарських спорів та підвищити ефективність процедур примусового виконання.
	Вирішення питання про неплатоспроможність	Внесено зміни до законодавства про примусове виконання, запровадивши більше гарантій для забезпечених кредиторів
2013	Початок бізнесу	Полегшано відкриття бізнесу, усунувши вимогу щодо мінімального капіталу для реєстрації компанії, а також вимогу нотаріального засвідчення документів про реєстрацію
	Реєстрація майна	Прискорено передачу майна, запровадивши дієвий термін для розгляду заяв про передачу в земельному кадастрі Києва
	Сплата податків	Спрощено сплату податків, запровадивши електронну подачу та оплату для середніх та великих підприємств.
2014	Відкриття бізнесу	Полегшано відкриття бізнесу, усунувши вимогу реєстрації в органі статистики та усунувши витрати на реєстрацію податку на додану вартість.
	Робота з дозволами на будівництво	Спрощено роботу з дозволами на будівництво, запровадивши систему погодження на основі оцінки ризиків, усунувши вимоги до певних погоджень і технічних умов та спротививши процес реєстрації прав власності на нерухомість.

1	2	3
	Отримання електроенергії	Спрощено отримання електроенергії, спростивши процес отримання нового підключення.
	Реєстрація власності	Спрощено передачу власності, спростивши процедури та оновивши систему реєстрації власності.
	Отримання кредиту	Покращено доступ до кредитної інформації, збираючи дані про фірми від фінансових установ.
	Сплата податків	Полегшано сплату податків для компаній, спростивши податкові декларації та покращивши електронну систему подання документів.
	Торгівля через кордони	Спрощено транскордонну торгівлю, швидше оприлюднивши митні декларації та зменшивши кількість фізичних перевірок
	Вирішення питань неплатоспроможності	Полегшано вирішення проблеми неплатоспроможності, посиливши права забезпечених кредиторів, запровадивши нові процедури та механізми санації, полегшивши визнання підозрілих правочинів недійсними та скоротивши встановлені законом строки для кількох етапів процесу неплатоспроможності
2015	Сплата податків	Полегшано сплату податків для компаній, запровадивши електронну систему подання та сплати податків на працю. З іншого боку, це збільшило екологічний податок.
2016	Початок бізнесу	Полегшано відкриття бізнесу, скоротивши час, необхідний для реєстрації платником ПДВ, та скасувавши реєстрацію бізнесу.
2017	Захист міноритарних інвесторів	Посилено захист міноритарних інвесторів, вимагаючи виключити зацікавленого директора чи акціонера з голосування, вимагаючи, щоб запропоновані операції із пов'язаними сторонами проходили зовнішню експертизу, запроваджуючи засоби правового захисту у випадках, коли операції з пов'язаними сторонами завдають шкоди компанії та також уточнення структури власності та контролю.
	Забезпечення виконання договорів	Полегшано виконання договорів, запровадивши систему, яка дозволяє користувачам сплачувати судові збори в електронному вигляді
2018	Робота з дозволами на будівництво	Спрощено роботу з дозволами на будівництво, зменшивши витрати.
	Захист міноритарних інвесторів	Посилено захист міноритарних інвесторів, вимагаючи детального негайного публічного розкриття операцій із пов'язаними сторонами.
	Сплата податків	Полегшано сплату податків, знизивши ставку податку на єдиний соціальний внесок.
2019	Захист міноритарних інвесторів	Посилено захист міноритарних інвесторів, підвищивши вимоги до розкриття у річних звітах операцій із пов'язаними сторонами.
	Транскордонна торгівля	Спрощено транскордонну торгівлю, усунувши вимогу перевірки автозапчастин Державною службою експортного контролю.
	Забезпечення виконання договорів	Спрощено виконання договорів, запровадивши спрощену процедуру розгляду дрібних позовів та досудових конференцій як частину методів ведення справ, які використовуються в усіх господарських судах.

1	2	3
2020	Робота з отриманням дозволів на будівництво	Спрощено процедуру отримання дозволів на будівництво, усунувши вимогу наймати зовнішнього наглядача та запровадивши систему онлайн-повідомлення. Україна також знизил витрати на отримання дозволу на будівництво, зменшивши внесок до Київської міської ради.
	Отримання електроенергії	Полегшано отримання електроенергії, спростивши видачу технічних умов та впровадивши геоінформаційну систему. Україна також підвищила надійність електропостачання, запровадивши механізм компенсації відключень.
	Реєстрація власності	Полегшано реєстрацію власності, підвищивши прозорість системи управління землею.
	Отримання кредиту	Покращено доступ до кредитної інформації шляхом створення нового державного кредитного реєстру в Національному банку України.
	Захист міноритарних інвесторів	Посилено захист міноритарних інвесторів, вимагаючи більшого розкриття трансакцій із зацікавленими сторонами
	Торгівля через кордони	Скорочено час на імпорт за рахунок спрощення вимог сертифікації відповідності автозапчастин.

Джерело: складено автором на основі даних [37]

Starting a Business (rank)	61	✓ Getting Credit (rank)	37	✓ Trading across Borders (rank)	74
Score of starting a business (0-100)	91.1	Score of getting credit (0-100)	75.0	Score of trading across borders (0-100)	80.1
Procedures (number)	6	Strength of legal rights index (0-12)	8	<i>Time to export</i>	
Time (days)	6.5	Depth of credit information index (0-8)	7	Documentary compliance (hours)	66
Cost (number)	0.5	Credit registry coverage (% of adults)	2.4	Border compliance (hours)	6
Paid-in min. capital (% of income per capita)	0.0	Credit bureau coverage (% of adults)	56.9	<i>Cost to export</i>	
				Documentary compliance (USD)	192
✓ Dealing with Construction Permits (rank)	20	✓ Protecting Minority Investors (rank)	45	Border compliance (USD)	75
Score of dealing with construction permits (0-100)	81.1	Score of protecting minority investors (0-100)	68.0	<i>Time to import</i>	
Procedures (number)	10	Extent of disclosure index (0-10)	9.0	Documentary compliance (hours)	48
Time (days)	72.5	Extent of director liability index (0-10)	2.0	Border compliance (hours)	32
Cost (% of warehouse value)	4.4	Ease of shareholder suits index (0-10)	6.0	<i>Cost to import</i>	
Building quality control index (0-15)	12.0	Extent of shareholder rights index (0-6)	4.0	Documentary compliance (USD)	162
		Extent of ownership and control index (0-7)	6.0	Border compliance (USD)	100
✓ Getting Electricity (rank)	128	Extent of corporate transparency index (0-7)	7.0		
Score of getting electricity (0-100)	62.5			Enforcing Contracts (rank)	63
Procedures (number)	5	Paying Taxes (rank)	65	Score of enforcing contracts (0-100)	63.6
Time (days)	267	Score of paying taxes (0-100)	78.1	Time (days)	378
Cost (% of income per capita)	353.2	Payments (number per year)	5	Cost (% of claim value)	46.3
Reliability of supply and transparency of tariff index (0-8)	7	Time (hours per year)	328	Quality of judicial processes index (0-18)	11.5
		Total tax and contribution rate (% of profit)	45.2		
✓ Registering Property (rank)	61	Postfiling index (0-100)	86.0	Resolving Insolvency (rank)	146
Score of registering property (0-100)	71.3			Score of resolving insolvency (0-100)	31.4
Procedures (number)	7			Recovery rate (cents on the dollar)	9.0
Time (days)	15			Time (years)	2.9
Cost (% of property value)	1.7			Cost (% of estate)	40.5
Quality of the land administration index (0-30)	16.0			Outcome (0 as piecemeal sale and 1 as going concern)	0
				Strength of insolvency framework index (0-16)	8.5

Рисунок В.1 – Позиція України у рейтингу «Легкість ведення бізнесу»
Джерело: [37]

Таблиця Г.1 – Інфраструктура підтримки розвитку МСП

Регіони	Бізнес-центри	Бізнес-інкубатори	Технопарки/індустріальні парки	Лізингові центри	Фонди підтримки підприємництва	Інвестиційні фонди і компанії	Інноваційні фонди і компанії	Інформаційно-консультативні установи	Об'єкти інфраструктури створені за участі місцевих органів влади	Усього громадських об'єднань підприємців	Із них зареєстровано на регіональному рівні	Координаційні ради	Сума елементів
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
Вінницька	7	–	4	6	17	30	27	368	1	80	1	34	575
Волинська	6	2	–	–	5	2	–	–	4	19	11	15	64
Дніпропетровська	28	7	1	9	1	2	3	18	35	84	12	35	235
Донецька	20	3	8	29	2	171	113	570	2	62	2	27	1009
Житомирська	3	1	2	4	2	22	28	175	2	110	110	29	488
Закарпатська	2	2	–	3	6	23	20	103	1	68	23	18	269
Запорізька	4	4	–	4	1	6	4	19	1	59	24	27	153
Івано-Франківська	18	3	1	3	7	1	1	46	9	53	51	20	213
Київська	12	3	3	11	11	7	1	101	13	109	4	37	312
Кіровоградська	5	–	1	–	3	–	12	47	28	52	10	26	184
Луганська	11	–	–	–	2	3	–	28	–	35	–	4	83
Львівська	–	–	2	0	5	–	–	9	1	46	23	29	115
Миколаївська	14	2	–	1	7	6	6	40	–	62	62	–	200
Одеська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0
Полтавська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0
Рівненська	20	2	–	2	–	2	1	38	–	54	54	21	194
Сумська	3	5	–	2	7	3	2	39	6	70	25	26	188
Тернопільська	7	2	–	–	2	–	1	24	–	48	–	18	102
Харківська	25	1	17	7	7	131	3	279	–	48	48	6	572
Херсонська	–	–	–	–	6	13	12	1	–	46	40	23	141

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
Хмельницька	3	1	2	4	1	–	1	149	2	54	14	27	258
Черкаська	5	3	–	2	2	2	37	5	10	56	45	26	193
Чернівецька	3	1	–	1	10	2	2	22	–	53	53	14	161
Чернігівська	2	–	–	–	2	–	–	3	2	42	18	25	94
м. Київ	112	13	27	312	55	1 255	397	576	1	263	–	11	3022
Сума елементів	310	55	68	400	161	1681	671	2660	118	1573	630	498	

Джерело: [48]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про підприємництво». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>
2. Господарський Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
3. Статистичний збірник "Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2020 рік". URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/zb_DSG_20.pdf.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Євдокимова Ю. Мале та середнє підприємництво в експортноорієнтованій стратегії розвитку України. *Міжнародна економічна політика*. 2007. Вип. 7. С. 58-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2007_7_5.
6. Кизим М.О., Чечетова-Терашвілі Т. М., Хаустова В.Є. Мале та середнє підприємництво в Україні: особливості та проблеми розвитку. *Бізнес Інформ*. 2019. № 10. С. 301-317. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2019_10_45.
7. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" щодо удосконалення деяких положень». URL: https://docs.dtkr.ua/doc/1214.847.0?_ga=2.188430696.1119816680.1652307460-960640162.1652307460.
8. 7. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
9. Красота О. В. Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2021/100.pdf.
10. Бромірський Б., Завадських Г. М. Мале підприємництво в Україні: особливості та проблеми розвитку. URL: <http://feb.tsatu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/tezi-Zavadskih-Bromirskij-Pragmatizm.pdf>.
11. Тимченко О. І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в умовах пандемії COVID-19. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/6_2021/92.pdf.
12. Презентація результатів Індексу настроїв малого бізнесу за 2020 рік. URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2021/02/small-business-index-2021.pdf>.
13. Мельник М.І. Класифікація бізнес-середовища: системний підхід. *Регіональна економіка*. 2008. №2. С. 251-260. URL: http://ird.gov.ua/re/re200802/re200802_251_MelnykMI.pdf.
14. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.
15. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-14#Text>.
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534 «Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для

подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnoyi-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-534-270520>

17. Донських А.С. Державна підтримка підприємництва – складова ефективної політики розвитку малого бізнесу. *Ефективна економіка*. 2012. №10. С. 4-7.

18. Поліщук Г. Державне регулювання у сфері малого підприємництва: оцінка ефективності. *Public Administration and Local Government*, 2017, № 4(35). С. 113- 121. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2017/2017_04\(35\)/18.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2017/2017_04(35)/18.pdf).

19. Яненко І. Г., Самарська В. В особливості державного регулювання малого підприємництва в Україні. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/389753.pdf>.

20. Ольвінська Ю.О. Особливості державного регулювання малого підприємництва у країнах світу. URL: <http://surl.li/caiua>.

21. Бережницька У. Мале і середнє підприємництво – інститут розвитку національної економіки. *Підприємництво та інновації*. (17). С. 18-24. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/17.3>.

22. Загорійчук Т.М. Міжнародний досвід стимулювання розвитку малого й середнього бізнесу та можливість імплементації його в Україні. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/31776/SPEF_2018_53.pdf?sequence=1.

23. Рекомендації щодо планування розвитку малого та середнього підприємництва на рівні регіонів та територіальних громад. К., 2021. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/721/Guideline_Regional_local_SME_Policy_FORBIZ.pdf.

24. Черняєва О.В., Гриненко А.Ю. сутність і значення малого підприємництва у світовій економіці. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Випуск 3 (08). 2017. С. 33-38.

25. Atsede Woldie, Patricia Leighton, Adebimpe Adesua. Factors influencing small and medium enterprises (SMEs): an exploratory study of owner/manager and firm characteristics. *Banks and Bank Systems*, Volume 3, Issue 3, 2008. URL: https://www.businessperspectives.org/index.php/component/zoo/?controller=pdfview&task=download&item_id=2238.

26. SME Finance Policy Guide (2011). URL: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/dd44ba10-4469-4054-ac68-5deec1a335ac/G20_Policy_Report.pdf?MOD=AJPERES&CVID=jkWST-A.

27. Small matters. Global evidence on the contribution to employment by the self-employed, micro-enterprises and SMEs. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_723282.pdf.

28. Overview: 2020 SME Policy Index scores and key findings. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/ac6d45ca-en.pdf?expires=1652692456&id=id&accname=guest&checksum=BA346AD1318BB368A00D9587E92D3DCF>.

29. Лукашевич М.П. Соціологія економіки. Підручник. К.: Каравела, 2005. 288 с. URL: https://tourlib.net/books_others/lukashevych.htm.
30. Рудковська В. Підприємництво як особливий тип економічного мислення. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/01/125_14.pdf.
31. Орлова В. О. Розвиток малого бізнесу: сучасні реалії та нові напрями державної політики. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 5-6(1). С.18-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_5-6%281%29__6.
32. Financing SMEs and Entrepreneurs 2022. An OECD Scoreboard. URL: <https://www.oecd.org/cfe/smes/financing-smes-and-entrepreneurs-23065265.htm>.
33. Small and Medium Enterprises (SMEs). Finance. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/smefinance>.
34. Annual report on European SMEs 2020/2021. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46062/attachments/1/translations/en/renditions/native>.
35. Estimated number of small and medium sized enterprises (SMEs) worldwide from 2000 to 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/1261592/global-smes/>.
36. OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2021. URL: <https://www.oecd.org/industry/smes/SME-Outlook-2021-Country-profiles.pdf>.
37. Ease of Doing Business rankings. URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/doingbusiness>
38. Global Entrepreneurship Monitor. URL: <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=50691>.
39. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: моногр. / А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2011. 326 с.
40. Проблеми і перспективи розвитку малого і середнього бізнесу : монографія / за ред. д.е.н., професора С.Д. Лучик; Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ. Чернівці : Технодрук, 2021. 400 с.
41. Розвиток бізнес-середовища в Україні: окремі аспекти правового забезпечення: монографія / за ред. О. О. Дмитрик, К. О. Токаревої. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2019. 203 с.
42. Закон України «Про господарські товариства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>.
43. Бочарова Ю. Г. Концепція формування та стратегія розвитку інноваційної інфраструктури: монографія. Кривий Ріг: Чернявський Д.О., 2017. 327 с.
44. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності: монографія //За заг. ред. док. економ. наук, професора А.І.Ковальова Одеса: Атлант, 2014. 178 с.
45. Підприємництво в Україні: історико-інституційний аналіз : монографія / [В.В.Небрат, Н.А.Супрун та ін.]; за ред. д.е.н. В.В. Небрат; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2019. 532 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/314.pdf>.

46. Стан та тенденції розвитку сучасного підприємництва: монографія/ за ред. д.е.н., проф. М.П. Денисенка. К. : ТОВ «ДКС центр», 2019. 464 с.

47. Карпюк Г.І. Основи підприємництва: Навчальний посібник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/04/19/Osnovy%20pidpryemnytstva.pdf>.

48. Інституції, що забезпечують підтримку підприємництва. URL: <http://surl.li/caium>.

49. Індекс підприємництва. URL: <https://business.dii.gov.ua/cases/novini/indeks-pidpriemnictva-v-ukraini-vdvici-nizcij-za-svitovij-pokaznik-rezultati-doslidzenna-sup>.

50. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін (2020). URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2020.pdf>.

51. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін (2010). URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/smonit_2010.pdf.

52. Старостенко Г.Г., Кісіль Ю.В. розвиток малого і середнього бізнесу в Україні. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/302.pdf>.